

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў»

Выпуск №18–19 (сакавік)

Наклад 3000 асобнікаў

ПРЫСВЯЧЭННЕ

АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ

АДЗІН ДЗЕНЬ У БНР

Паводле новага праекта
Беларускай службы Радыё Свабода,
прысвечанага 90-годдзю БНР

Самая лепшая з улад —
Тая, што раіцца з кожным і ўсімі,
Тая, дзе мудрасць у пашане і сіле,
Тая, дзе ўвесь народ — урад.
З ранейшага верша «Раіцца» (1966 г.)

Адзін толькі дзень?

Усяго адзін?

Усяго толькі некалькі гадзін? —
пытанні я задаю сабе.

І сам у сябе шукаю адказу.

Адказ знаходзіцца няк адразу:

«справа ж не ў колькасці, а ў цане».

Справа не ў тым, колькі, а як,
як дзень той прайшоў,

як быў ён пражыты,

які быў ягоны духоўны знак,

як там пачуваўся люд паспаліты.

Спрабую ўявіць гэты дзень,

тых людзей.

Спрыяе вось гэтая фотакартка,

гэты адбітак слаўных падзей:

«Бурбіс, Варонка, Смоліч, Захарка...»

Дзевяцера сталі ў адзін рад.

Яны: С а к р а т а р ы я т н а р о д н ы.

Наш першы беларускі ўрад.

Насамрэч беларускі, родны.

Я зноў углядаюся ў воблікі іх.

Я з імі вітаюся, я ў іх пытаюся,

я з імі ў БНР вяртаюся.

Мне дораг дня таго кожны міг.

Жыва ўяўляю пачатак дня.

Займаецца ярка і ціхамірна.

Затым напаяўнецца цішыня

гукамі пранікнёнага гімна.

У гімне паяцца пра «вольны прастор»,

паяцца пра «дух беларускі, родны».

Найначай пая свабодны хор,

свабодна пая пра народ свабодны.

Гучыць неўзабаве нейчы зварот...

Варонкі? Крэчэўскага? Езавітава?

З цікавасцю слухае. Так менавіта.
(На тое ж яна і БНР,
каб не фальшывілі мы, не хлусілі,
каб тут былі ў законнай сіле
праўда, сумленнасць і давер.)
Да ранніх тых спеваў,

прамоў і званоў, —
паважліва слухаюць места і вёска, —
лучацца словы іх верных сыноў —
Луцкевіча, Ластоўскага, Лёсіка.
Няцяжска, мяркую, цяпер уявіць,
як гэты дзень далей адбываўся,
на лёсе народным як адбываўся,
вілася далей як ягоная ніць;
якімі, цягам часу, былі
ягонья поўдзень і адвечорак,
якія аблокі над імі плылі,

колькі ўзыходзіла над ім зорак.
Ва ўсякім разе —

мой родны край
засвойваў дзяржаўным чынам строга:
«І сам жыві, і другому давай...»
«Не рабі ліхога і не бойся нікога...»
«Каб не памерлі, не згінулі каб,
не пакідай матчыну мову,
мову сваю шануй, як скарб,
цані, як заруку, як аснову...»
«На Бога разлічвай, у Бога вер,
ды й сам не гніся, за справу бярыся...»
...Так мне ўявіўся ў агульных рысах
жыцця адзін дзень у БНР.

2007–2008

Стары Лепель — Менск

ТРЭЦЯЯ ЎСТАЎНАЯ ГРАМАТА РАДЫ БНР

Год таму назад народы Беларусі
разам з народамі Расеі скінулі
ярмо расейскага царызму, які
найцяжэй прыціснуў быў Беларусі;
не пытаючыся народу, ён кінуў
наш край у пажар вайны, якая
чыста зруйнавала гарады і вёскі
беларускія.

Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, скідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасці, якое гвалтам накінулі расейскія цыры на наш вольны і незалежны край.

Адгэтага часу Беларускай Народнай Рэспубліка абвешчаецца незалежнаю вольнаю дзяржавай. Самі народы Беларусі ў асобе Ўстаноўчага Саюму

пастановяць аб будучых дзяржаўных з'вязях Беларусі.

На моцы гэтага трацяць сілу ўсе старыя дзяржаўныя з'вязі, якія далі магчымасць чужому ўраду падпісаць і за Беларусь трактат у Берасці, што забівае насмерць беларускі народ, дзелячы зямлю яго на часткі.

На моцы гэтага ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі мае ўвайсці ў зносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзець тую часткіну Берасцейскага трактату, якая датычыць Беларусі, і падпісаць міравую ўмову з усімі ваяваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбенную перавагу беларускі народ, а ласьне: Магілёўшчыну, бела-

рускія часці Меншчыны, Гарадненшчыны (з Горадняй, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны і сумежных часцяў суседніх губэрняў, заселеных беларусамі.

Беларуская Народная Рэспубліка зацьвярджае ўсе тыя правы і вольнасці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаныя Ўстаўнай Граматай ад 9 сакавіка 1918 року.

Абвешчаючы аб незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волу народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры здзейсніць яго палітычна дзяржаўны ідэал.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі
Дана ў Менску-Беларускім
25 сакавіка 1918 року.

МЕСЯЦАСЛОЎ

ЗВАРОТ МЕСЯЦА

З нагоды правядзення 23 сакавіка агульнанацыянальнай дыктоўкі па беларускай мове сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў (СБП выступіў адным з арганізатараў гэтай акцыі) звярнуўся да грамадзян Беларусі з наступным Зваротам:

«Шаноўныя суайчыннікі!

У духоўнай спадчыне чалавецтва адным з самых важных багаццяў з'яўляецца родная мова. Без яе немагчыма стварыць нацыянальную культуру. А існаванне народа без сваёй культуры — пазбаўленае высокага сэнсу.

Беларуская моўная сітуацыя — складаная, але яе можна і неабходна выправіць. Прыклад у падобным падаюць нашыя суседзі-ўкраінцы, якія вяртаюць родную мову ва ўсе сферы грамадскага жыцця: ад дзіцячых садкоў, школ, ВНУ і да найвышэйшых дзяржаўных кабінетаў.

Адраджэнне беларускай мовы — тонкая, далікатная праблема, якая яшчэ не ўсімі грамадзянамі ўспрымаецца належным чынам. Але яна тычыцца кожнага з нас. У цяперашнім беларускім грамадстве выяўляецца станоўчая тэндэнцыя цікавасці да роднай мовы. Дзякуючы патрыятычна настроенаму студэнцтву і некаторым службовым асобам яна гучыць падчас правядзення масавых мерапрыемстваў, у канцэртных праграмах, у грамадскім транспарце. Аднак дзеля паўнакроўнага існавання і развіцця мовы падобнага — катастрофічна недастаткова.

Давайце разам мацаваць і пашыраць павагу і любоў да беларускай мовы як гаранта нашай дзяржаўнай незалежнасці і нацыянальнай самабытнасці!»

КНИГА МЕСЯЦА

У серыі «Беларускі кнігазбор» накладам у 2000 асобнікаў у выдавецтве «Беларуская навука» выйшаў зборнік выбраных твораў народнага пісьменніка Беларусі Кандрата Крапівы (1896–1991).

У 630-старонкавую кнігу ўключаны лепшыя байкі, вершы К.Крапівы, камедыі «Хто смеецца апошнім», «Мілы чалавек» і «Брама неўміручасці», апавяданні, няскончаны раман «Мядзведзічы», публіцыстычныя і літаратурнаўчыя артыкулы.

Асобная частка кнігі — фотаздымкі, лісты дзеячам культуры (Міхасю Лынькову, Леаніду Рахленку, Іллі Гурскаму, Алесю Махначу, Вісарыёну Гарбуку).

Укладальнік тома, аўтар прадмовы і каментароў — Серафім Андраюк.

За 12 гадоў у серыі «Беларускі кнігазбор», якая павінна склаці 200 тамоў, выдадзена 42 кнігі.

(Інтэрв'ю з галоўным рэдактарам серыі пісьменнікам Кастусём Цвіркам чытайце на стар. 13.)

ПОМНИК МЕСЯЦА

15 сакавіка ў Старых
Дарогах адбылося
ўрачыстае адкрыццё першага
помніка заснавальнікам
Беларускай Народнай Рэспублікі.

Шыльда-помнік усталяваная на сядзібе Мастоцкага музея Анатоля Белага.

На адкрыццё былі запрошаныя прадстаўнікі замежных амбасадаў, кіраўнікі і сябры палітычных партыяў і рухаў, а таксама ўсе, хто шануе гісторыю Бацькаўшчыны.

Распачаў імпрэзу Анатоль Бель, які распавёў пра стварэнне помніка і значнасць ідэі дзяржаўнай незалежнасці ў станаўленні нашай краіны. Пасля асвячэння помніка айцом протаіерэем Леанідам перад сотняй прысутных выступіў старшыня СБП Алесь Пашкевіч. «Найлепшым помнікам заснавальнікам Беларускай Народнай Рэспублікі будзе нашая памяць, а таксама незалежная, вольная і нацыянальнасвядомая Беларусь», — адзначыў ён.

Пасля мітыngu-адкрыцця ў памяшканні музея адбылося ўганараванне славычых сучаснікаў — рупліўцаў нацыянальнага адраджэння. Медалём Кастуся Аляксандра Казуліна. Медалі і Ганаровыя граматы атрымалі некалькі дзесяткаў чалавек, сярод якіх пісьменнікі, музыкі, грамадскія дзеячы.

ВЫСТАВА МЕСЯЦА

19 сакавіка ў Палацы мастацтваў (Мінск, вул. Казлова, 3) адкрылася выстава твораў славутага беларускага мастака-графіка, аўтара эталону герба «Пагоня» Яўгена Куліка (1937–2002).

АРЫШТ МЕСЯЦА

24 сакавіка — напярэдадні маніфестацыі і «крамольнага» святкавання Дня волі — у сваёй майстэрні супрацоўнікамі міліцыі быў затрыманы мастак і паэт Аляксей Марачкін. Назаўтра раніцай маланка адбыўся суд, па выраку якога творцу з незалежніцкімі поглядамі асудзілі на пяць сутак знявольнення. 31 сакавіка ў А.Марачкіна — дзень народзінаў...

▶ ЛІТІНФАРМ

СПЕКТАКЛЬ ПРА БЫКАВА

У Купалаўскім тэатры плануюць паставіць спектакль пра Васіля Быкава. Аб гэтым паведаміў на прэс-канферэнцыі 17 сакавіка мастацкі кіраўнік Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы народны артыст Беларусі Валерый Раеўскі.

Па словах В.Раеўскага, да 65-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў Купалаўскі тэатр рыхтуе спектакль аб творчым і жыццёвым шляху Васіля Быкава. Драматург, імя якога трымаецца ў сакрэце (па неправераных звестках «Б», гэта — А.Курэйчык), цяпер працуе над

п'есаю пад назвай «Вайна Быкава». Рэжысёрам-пастаноўшчыкам спектакля выступіць сам В.Раеўскі.

У планах тэатра — праца над пастаноўкай «Пінская шляхта» па п'есе Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (спектакль ставіць Мікалай Піннігін, які раней паставіў знакамітую «Дылію»). Працягваецца праца і над спектаклем пад працоўным назвам «Плач Любаславы» — трэцім пастаноўкай гістарычнай тэматыкі па п'есах Аляксея Дударова. Гэта гістарычны дэтэктыў, падзеі якога разгортваюцца ў Вялікім княстве Літоўскім у XVI стагоддзі.

У перспектыве — пастаноўка спектакляў па п'есах А.Чэхава, «Фаўст» Гётэ, «Хам» Элізы Ажэшка, «Раскіданае гняздо» Янкі Купалы, «На дне» Максіма Горкага і іншых.

«НОВАЯ ЗЯМЛЯ» Ў КІЕВЕ

Напрыканцы мінулага месяца ў вестыбюлі кіеўскага Дома пісьменніка, што знаходзіцца ў некалькіх кроках ад знакамітага Хрэшчатыка і Адміністрацыі прэзідэнта, красавалася абвестка наступнага зместу: «Нацыянальна-спілка пісьменніків Украіны (Банкова, 2). «Мой родны кут, як ты мне мілы...» — ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИГИ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕМИ ЯКУБА КОЛАСА «Нова земля» — крашчог твора білоруської епічнай поезіі XX століття (видавництво «Український письменник»). Склад білоруської делегації...».

Далей ішоў пералік запрашаных на прэзентацыю з беларускага боку.

Маляўніча, па-гасціннаму аформленая аб'ява спраўдзілася. Прэзентацыя адбылася. Размова аб перакладзе Коласаўскага шэдэўра на братнюю мову мела ўзаемазацікаўлены характар, прайшла ў дзелавой, творчай і адначасова сяброўскай атмасферы. Удзельнікаў імпрэзы цёпла вітаў галава ўкраінскай пісьменніцкай спілкі, знаны прэзідэнт, дэпутат Вярхоўнай Рады Украіны Валодзьмір Яварыўскі. Прысутнічалі добра вядомыя на Беларусі Раман Лубкіўскі ды Іван Драч, адзін са

старэйшых украінскіх пісьменнікаў Анатоль Дзімараў, намеснік кіраўніка Нацыянальнага саюза пісьменнікаў Украіны прэзідэнт і драматург Анатоль Крым, паэты і перакладчыкі Сяргей Баршчэўскі, Валерый Гужва, Юры Заўгародні, Анатоль Маісеенка (ён жа і дэкан філалагічнага факультэта Кіеўскага ўніверсітэта), публіцыст, літаратуразнаўца, прафесар Кіеўскага і Карлавага ўніверсітэтаў Аляксандр Панамарыў. З беларускага боку слова бралі Анатоль Вярцінскі, дачка старэйшага сына Якуба Коласа Вера Данілаўна Міцкевіч, Сяргей Законнікаў, Міхась Тычына і дацэнт Брэсцкага ўніверсітэта, украінка па нацыянальнасці Лідзія Дарошка, а таксама галоўны «віноўнік» імпрэзы — перакладчык «Новай зямлі» на ўкраінскую мову, лаўрэат прэміі імя Івана Франка Валерый Стралко. З пранікнёнымі словамі ўдзячнасці перакладчыку і ўсім, хто паспрыяў выданню перакладу ва Украіне, выступіла прадстаўніца Саюза ўкраінскіх беларусаў Ірына Аржахоўская. «Дзякуючы з'яўленню «Новай зямлі» на ўкраінскай мове мы станем яшчэ больш блізкімі адзін аднаму», — сказала яна.

Наш кар.

ДАРОГАМІ АЛЕСЯ БАЧЫЛЫ

13 сакавіка 2008 г. у Беларуска-кім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва адбылося адкрыццё выставы «Дзеля людзей усё жыццё стараюся...». Выстава прысвечаная 90-годдзю з дня нараджэння беларускага паэта, літаратуразнаўцы, лібрэтыста Алеся Бачылы (1918–1983) і адлюстроўвае яго жыццё і творчасць. На выставе — архіўныя дакументы з фонду А. Бачылы, які захоўваецца ў БДАМЛІМ, і фотадымкі, дасланыя з Беларускага дзяржаўнага архіва кінафотафонадакументаў. Сярод іх — аўтографы вершаў і песен А. Бачылы, аўтограф кнігі нарысаў

пра М. Багдановіча «Дарогамі Максіма», бланкеты з запісамі ўспамінаў родных М. Багдановіча, лібрэта да опер «Яснае святанне», «Калючая ружа» і «Зорка Венера», рэцэнзіі на творы паэта, перапіска з вядомымі дзеячамі беларускай літаратуры, прыжыццёвыя выданні твораў паэта.

Выстава адкрылася вядомай песняй У. Алоўнікава на словы А. Бачылы «Радзіма, мая дарагая» ў выкананні І. Балоціна, запіс якой быў прадстаўлены архівам кінафотафонадакументаў. Далей слова ўзяла дырэктар архіва-музея Г. Запартыка, якая расказала

пра ўдзел А. Бачылы ў стварэнні збору матэрыялаў сям'і Багдановічаў у БДАМЛІМ. Аўтар навуковай канцэпцыі Т. Шырокава правяла прысутным экскурсію па выставе. Завяршылася мерапрыемства праслухоўваннем запіса верша А. Бачылы «Салдацкія слёзы» ў выкананні самога аўтара, а таксама песні Ю. Семянякі на словы паэта «Квітней, Беларусь». Правяла вечарыну загадчык аддзела інфармацыі, публікацыі і навуковага выкарыстання БДАМЛІМ Т. Кекелева.

Выстава будзе працаваць да канца красавіка.

У.Арлоў і А.Пашкевіч — у Слуцку.

ПОМНІК КУПАЛУ І КОЛАСУ Ў ВАРШАВЕ?

У пасольстве Беларусі ў Польшчы адбылася сустрэча пасла Паўла Латушкі з членамі грамадскага камітэта пабудовы ў Варшаве помніка Янку Купалу і Якубу Коласу.

Нагодай для яе правядзення стаў адказ на зварот грамадскага камітэта да мэра Варшавы аб падтрымку ідэі і месца пабудовы помніка. У атрыманым лісце вітаецца «каштоўная ініцыятыва» стварэння помніка, але выказваецца меркаванне аб неабходнасці пошуку новага месца для яго ўстаноўкі. Прычына: тэрыторыя каля Варшаўскага ўніверсітэта і новага будынка яго бібліятэкі ўжо насычаная помнікамі ды знаходзіцца пад аховай. У лісце таксама выказаная прапанова аб пераўтварэнні грамадскага камітэта ў камітэт пабудовы помніка Янку Купалу і Якубу Коласу з правамі юрыдычнай асобы. Гэта дазволіла б камітэту выконваць функцыі інвестара, садзейнічала б паскарэнню падрыхтоўкі дакументацыі ды вырашэнню іншых пытанняў.

Ідэя пабудовы помніка Я. Купалу і Я. Коласу з'явілася адначасова з адкрыццём у Мінску помніка Адаму Міцкевічу (ужо чацвёртага ў Беларусі). Ініцыятыва была падтрыманая ў 2004 годзе тагачасным мэрам Варшавы Лехам Качыньскім, міністэрствам культуры Польшчы, рэктарам Варшаўскага ўніверсітэта.

Паводле газеты «Звязда»

НЕЗАЛЕЖНЫЯ ВЫСТУПЫ

Сакавік быў актыўным месяцам па пісьменніцкіх і бардаўскіх выступак. Амаль усе яны — калі ладзіліся незалежна ад адукацыйна-ідэалагічных структур — праводзіліся пад знакам сакавіцкай вясны і абвешчана 90 гадоў таму незалежнасці БНР. Ці не найбольш мястэчак і гарадоў наведваў са сваёй сяброўкай-гітарай Зміцер Бартосік.

Адразу некалькі юбілейных тэмаў — апроч БНРаўскай — паклікалі ў сакавіку на сустрэчы ў Слуцк і Салігорск Уладзімера Арлова і Алеся Пашкевіча: 125-годдзе з дня нараджэння Фран-

цішка Аляхновіча ды 115-годдзе Максіма Гарэцкага. На вечарыне ў Слуцку больш гаварылася пра славытых землякоў ды чыталіся эсэ, прысвечаныя ім. У Салігорску, дзе зала гасцініцы «Алеся» была запоўненай цалкам, гаворка пайшла не толькі пра справы літаратурныя, але і грамадскія. Задавалася шмат пытанняў, і, здаецца, на ўсе былі знойдзены адказы. Алеся Пашкевіч чытаў прысутным старонкі свайго рамана-дакумента «Пляч волю», прэзентаваў рамана пра Уладзімера Дубоўку «Круг». Уладзімер Арлоў прапанаваў у сваім выкананні нарысы з «Імёнаў свабоды» ды расказаў пра свае іншыя кнігі.

На сустрэчах прэзентавалася і «Дарога» Івонкі Сурвілы, якая толькі-толькі выйшла ў бібліятэцы «Радые Свабода».

Таццяна Мазай

зам з Янкам Купалам прыязджаў у Кіеў. Беларускія песняры плылі на цеплаходзе па Дняпры ў Канеў, каб пакланіцца праху вялікага Шаўчэнка.

Свае сустрэчы з Я.Коласам (як даваенныя, так і паснейшыя) прыгадвала ў сваіх успамінах вядомая ўкраінская перакладчыца і літаратуразнаўца Галіна Вігурская. У 1954 годзе яна пераклала на ўкраінскую мову драму Я.Коласа «Вайна вайне». У асабістым архіве Я.Коласа захоўваюцца лісты Г.Вігурскай, з тэкста якіх можна ўявіць, наколькі беражліва яна ставілася да перакладу. Адразу пасля гэтага яна ўзялася за пераклад трылогіі «На ростанях». На жаль, Я.Колас не ўбачыў гэты твор цалкам у перакладзе на ўкраінскую мову. У жніўні 1956 года ён памёр. А пераклад Г.Вігурскай вытрымаў не адно выданне тысячнымі накладамі (у 1958, 1970 і 1982 гадах)...

Зоркі сышліся ў патрэбным месцы і ў патрэбны час. І сын украінскага народа, які ўсім сэрцам палюбіў сінявокую сястру Украіны — Беларусь, Валерый Стралко здолеў за два гады па-майстэрску перакласці Коласаўскі шэдэўр на ўкраінскую мову. Дзякуючы ягоным намаганням, кніга пабачыла свет летась накладам 5000 асобнікаў і ўжо разышлася па бібліятэках Украіны.

Сёння ў гэтай зале мне хочацца выказаць яшчэ раз самыя шчырыя словы падзякі ад нашчадкаў беларускага песняра і перакладчыку паэмы, і аўтарам прадмовы і каментарыяў Анатолію Вярцінскаму і Язэпу Янушкевічу, а таксама дзяржаўным установам Украіны, асабіста спадару Паслу Украіны ў Рэспубліцы Беларусь Ігару Ліхамому за велізарную падтрымку, у прыватнасці, за прэзентацыю, якая адбылася летась у амбасад-

зе Украіны, і наогул за добрае стаўленне да творчай эліты Беларусі, за ўмацаванне культурных сувязей паміж нашымі краінамі.

І яшчэ. Звярніце ўвагу на мастацкае афармленне прэзентуемай кнігі, зробленае Кацярынай Мішчук. Вокладка кнігі мае адпаведную сімваліку. Асабіста я ўбачыла тут і Нёман, у якім адлюстроўваюцца восеньскія дубы-волаты, што растуць у Бярэвіцы, і буслоў у палёце над роднай зямлёй, і — нават — сімвалічнае «О» ў назве «Нова земля» — кола жыцця, круг жыцця паэта, пра які ён пісаў у сваёй паэме:

*Ды покі круг мой не замкнёны,
Я зноў хачу зірнуць назад
Пад твоя стрэхі родных хат,
Дзе зачалася пуцявіна,
Дзяцінства светлая часіна.*

Вера МІЦКЕВІЧ

Ад рэдакцыі. Са згоды Веры Міцкевіч прапануем увазе чытачоў «Літаратурнай Беларусі» тэкст яе выступу падчас кіеўскай прэзентацыі ўкраінскамоўнай «Новай зямлі».

ТАК СЫХОДЗІЛІСЯ ЗОРКІ

У сям'і Якуба Коласа нарадзіліся тры багатыры: сыны Даніла, Юрка, Міхась, а ў яго творчасці — тры шэдэўры: паэмы «Новая зямля», «Сымон-музыка», «На шляхах волі». Колас так і казаў: «Кожнаму сыну па паэме». Як і дзяцей, так і пазм лёс складваўся па-рознаму. Былі цяжкія часіны, калі паэт прызнаваўся:

*«Зямля новая» пакрыта
дзірваном.
І замоўк «Сымон-музыка»
са званом.*

У 1938 годзе ў лісце да сябра паэта Пятра Глебкі Якуб Колас пісаў пра адну са сваіх паэм: «...я

пагадзіўся з мысляю, што «Новую зямлю» ацэняць людзі потым, калі я буду ўжо нябожчыкам».

Паэму «Новая зямля» Я.Колас пісаў на працягу 12 гадоў: распачаў у 1911-ым у Мінскім астрозе, апошнюю кропку паставіў у 1923-ім. Сёлета спаўняецца 85 гадоў, як пабачыла свет першае выданне паэмы. За гэтыя гады яна вытрымала больш за 20 выданняў.

У 1938–1939 гадах народны паэт Беларусі Я.Колас пераклаў шэраг твораў Кабзара на беларускую мову. У складзе рэспубліканскага камітэта па святкаванні 125-годдзя з дня нараджэння Тараса Шаўчэнка Я.Колас прымаў удзел у шматлікіх мерапрыемствах. Ра-

▶ ДА 90-ГОДДЗЯ БНР

ПЕРАД БУДУЧЫНЯЙ

ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ ЛІРЫКІ ЯНКІ КУПАЛА 1916–1920-Х ГАДОЎ

Алік СКРЫДЛЕЎСкі

У эпохальны перыяд адраджэння і станаўлення беларускай дзяржаўнасці ў першай чвэрці XX стагоддзя першасная і знакавая роля належала прадстаўнікам нацыянальнай літаратуры. Гэта яны — Я. Купала, В. Ластоўскі, Я. Лёсік, Ант. Луцкевіч, К. Езавітаў, А. Гарун, А. Цвікевіч, Ц. Гартны ды іхнія калегі — словам і справай спрычыніліся да стварэння дзяржавы Беларусь, ахварна кінучы сябе ў вогненны вір еўрапейскіх палітычных баталій. Лёс і гісторыя не пакінула ім, «крыві беларусаў» (К. Каганец), права застацца над ці па-за гэтым віром, паколькі іншай нацыянальнай сілы, акром літаратурнай, Беларусь на той час не мела.

Імя Я. Купала ў вышэй прыведзеным пераліку агучана першым не выпадкова. У чалавека павярхоўнага можа скласціся ўражанне, што ў перыяд канца 10–пачатку 20-х гадоў паэт у грамадска-палітычным жыцці Беларусі займаў не першае месца: не выступаў на мітынгх і кангрэсах, не быў актывістам партый, не ўваходзіў ва ўрады БНР ці БССР (як, да прыкладу, В. Ластоўскі, Ант. Луцкевіч, К. Езавітаў ці Ц. Гартны). Аднак першаснасць постаці Купала ў беларускім адраджэнні і палітыцы засведчана і самой гісторыяй, і яе непасрэднымі чыннікамі.

Прарок Купала ў лёсавызначальны час выконваў адпаведную місію: быў над штодзёншчынай (хоць і не пазбягаў яе), аб'ядноўваў «левае» і «правае», станаўіўся нацыянальным судзей-арбітрам, пазначаў магістральны дзяржаўны шлях, яго духоўныя і грамадска-сацыяльныя вектары.

Універсальную мадэль дзяржаўнага ўладкавання Беларусі, яе знешняй і ўнутранай палітыкі Я. Купала распрацаваў у сваёй публіцыстыцы 1918–1920 гадоў. Гэта відавочна, і пра гэта сёння часта гавораць купалазнаўцы. Аднак асвятляючы дзяржаўна-палітычную дзейнасць Я. Купала непрамамоцна ставіць на другі план уласналітаратурную спадчыну паэта, а таксама яго журналісцка-выдавецкую працу (рэдагаванне часопісаў «Рунь», «Вольны Сцяг», супрацоўніцтва ў газеце «Звон»).

Невыпадкава новы перыяд у творчасці Я. Купала пазначаны 1916 годам, хоць ім не падпісаны ніводзін ягоны верш, як, зрэшты, і 1917-м. Якраз гэтыя два гады — час «ўнутранай» творчасці Я. Купала, час роздумаў, час «уздыху» — каб з поўных грудзей выдыхнуць вершаваным цыклам года 1918-га.

1916–1917 гады — Купалава апошняе сталенне: пазбегшы суда і вайны (пакінуўшы «Нашу Ніву»), вучыцца ў Маскве, з кавалера ператвараецца ў гаспадара (бярэ шлюб), становіцца вайскоўцам, урэшце, летам трапляе ў Полацк — калыску нацыянальнай дзяржаўнасці.

І вось — 29 кастрычніка 1918 года, Купала ў Смаленску (цэнтры Заходняй Камуны). Для Беларусі, яе палітычнага кіраўніцтва — Рады народных міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі пад ачолам Антона Луцкевіча) — момант вырашальны. Менск заняты нямецкім войскам, да сталіцы ішлі бальшавікі...

Купала адным з першых убачыў трагічную тупіковасць палітычнага стану Беларусі, яе дарогі ў незалежнасць — і алегарычна выявіў гэтую думку ў вершы «У дарозе»:

*Пхнуся ўдвойчы з жудкім жахам,
Злыдні зіркаюць у вочы...
Ах, хаця б не дацца ліху!
Но, мой кося!.. Стой!.. Канава!..*

Я. Купала ўбачыў і асноўны недахоп дзяржавабудаўніцтва: нацыянальны дзеячы (на чале з А. Луцкевічам і Р. Скірмунтам) у сваёй палітычнай працы найперш мацавалі сувязі з кіраўніцтвам іншых краін (Нямецчына, Польшча), імкнучыся ад іх (на ўзор Украіны) атрымаць дапамогу ў адстойванні незалежнасці БНР. Я. Купала толькі ў адных гэтых вымогах бачыў тупіковасць. У той жа 29 дзень кастрычніка паэт абуджаецца вершамі «Свайму народу», «На сход!», а ў наступны дзень — вершам «Час!». Гэта — вяршыня Купалавай грамадзянскай, патрыятычнай, урэшце, палітычнай творчасці, гэта мастацка-палітычная праграма, галоўная ідэя якой — неабходнасць усенароднага змагання за сваю нацыянальную і дзяржаўную самастойнасць. Паэтычна выказаная Купалам думка — не новая (яе агучылі яшчэ адраджэнцы XIX стагоддзя), аднак па сваёй аператыўнасці ў той час яна стала найважнейшай (зрэшты, яе прарочасць засведчыла і нашая гісторыя канца XX стагоддзя).

Паэтычны голас Я. Купала — голас трыбуна, нацыянальнага Маісея. Радкі названых вершаў, бездакорна «адпаліраваных» фармальна, абвострана адкрытыя, праўдзівыя, шчырыя. Так да народа могуць звяртацца толькі

ягонныя прарокі, якім баліць усім мільённым болям:

*Чужак-дзікун, крывёю
ўпіўшысь свежай,
Запрог цябе ў няволю, ў батракі
Тваю маці-Бацькаўшчыну рэжа,
Жывую рве на часці, на куска.
<...>
Упаў народ. Змарнеў народ, забыўся,
Як Бацькаўшчыну, як яго завуць...*

Усе тры названыя вершы («Свайму народу», «На сход!», «Час!») — як надрыўны (клічнікі нават у назвах) паэтаў грамадзянскі зварот да свайго народа, заклік паўстаць на апошняе змаганне за «сваю долю і волю».

Пазіцыя Купала-паэта адназначная: ён адкрыта супраць усіх сілаў, якія чыняць шкоду ягонай Беларусі: супраць нямецкіх імперыялістаў, польскіх шавіністаў і бальшавіцка-маскоўскіх «вызваліцеляў». Найперш апошнія, бачылася Я. Купала, «Бацькаўшчыну <...> рэжуць на куска» («На сход!»), дзелячы Беларусь направа і налева. Ва ўяўленні паэта няма падзелу паміж усходняй суседкай эпохі царскай і перыяду бальшавіцкага, што засведчыў у сваім вершы (рэдка ўзоры грамадзянска-палітычнага санета) «Наша гаспадарка» (як вядома, напрыканцы 1918 года — калі пісаўся верш — у Маскве ўжо наўсю царавалі бальшавікі):

*І душыць кліч: ці доўга будзе
нам заломам
Варшава панская і царская
Масква.*

У 1919 паэтавым годзе знакавымі (у пазначаным аспекце) бачацца найперш вершы «Беларукія сыны» і «Новы год», якія ўспрымаюцца своеасаблівымі паэтычнымі варыянтамі артыкула Купала 1920 года «Справа

Пазіцыя Купала-паэта адназначная: ён адкрыта супраць усіх сілаў, якія чыняць шкоду ягонай Беларусі: супраць нямецкіх імперыялістаў, польскіх шавіністаў і бальшавіцка-маскоўскіх «вызваліцеляў»

незалежнасці Беларусі за мінулы год». Першы з вершаў напісаны ў Акапах 22 жніўня — неўзабаве пасля таго, як Менск спешна пакінулі бальшавіцкія часткі і на яго вуліцы ўвайшлі польскія жаўнеры:

*На беларускім буйным полі
З вясны да новае вясны
Растуць крыжы, а пад крыжамі
Хто?*

— *Беларускія сыны!*

Дакументальна засведчана, што пасля сябе бальшавікі пакінулі ў Менску сотні магіл бязвінна закатаваных беларусаў. Расстрэлы праводзіла ЧК, некаторых ахвяр закопвалі жывымі. Польскія ўлады ў жніўні 1919 года арганізавалі камітэт па вывучэнні бальшавіцкіх злачынстваў; былі эксгумаваныя магілы ў Камароўскім лесе, на Койданаўскім тракце, у Ло-

шыцы (гл. пра тое: Пашкевіч А. Пляц Волі. — Мн., 2001. С. 266–268). Ці не свежыя крыжы найперш над гэтымі магіламі бачыліся Купала, калі пісаўся верш «Беларускія сыны», а таксама чуўся «звон хаўтурны» ў вершы «Новы год»?

Пра той жа «хаўтурны звон» з болям пісаў Я. Купала і ў сваім артыкуле «Справа незалежнасці Беларусі за мінулы год»: «...чразвычайка сваю працу «павялічыла». Праца гэта менчанам добра вядома. Курганы сотняў нявінна расстраляных аб гэтым і цяпер сведчаць».

Паэт-прарок папярэджаў свой народ пра немінучасць блізкай катастрофы, гаварыў пра адзіны ратунак — усенароднае абуджэнне. Ён не пераставаў нагадваць пра гэта і ў 1919, і ў пазнейшыя гады. Так, 25 жніўня 1919 года ў «перадавіцы» «Наша заданне» газеты «Звон», якую на той час рэдагаваў Я. Купала, гаварылася: «Мы ані на момант не забудзем, што наша старонка-Беларусь — зруйнавана вайною і крывавым панаваннем маскоўскіх бальшавікоў. <...> Мы будзем даводзіць свайму гаратліваму народу, што не пазбудзецца ён ліха ніколі, калі не адбудуе свае ўласнае Беларускае дзяржавы...».

Я. Купала сваім дзяржаўна-палітычным крэда зрабіў «цэнтрысцкасць» і поўную незалежнасць. І ў публіцыстыцы, і ў вершах ён выкрываў не толькі палітычны шавінізм бальшавіцкі, але і польскі. Адзін з узораў страснай Купалавай «антыпольскай» палітычнай сатыры — верш 1920 года «Пяць сенатараў». Гэта адкрыты пратэст не толькі супраць тагачаснай палітыкі Найвышэйшай Рады Ант. Луцкевіча, але — і найперш — супраць марыянетачнага прынцыпу ў дзяржаватворчасці. Паказальна, што ў вершы «дзейнічаюць» не толькі пяць «сенатараў» з «крывіцкіх палёў», але і «сноўдаюць цені ў чырвоным» і «чырвоны цень ціснецца ў дзіры» — як сімвалічны перыфраз «чырвонага» ўсходняга суседа.

Два непераўзыходныя ўзоры грамадзянска-палітычнай лірыкі напісаў Я. Купала і ў 1922 годзе,

калі бальшавіцкі дыктат яшчэ не запанаваў у краіне татальна. 24 студзеня нарадзіўся верш «Перад будучыняй», які неўзабаве камунарска крытыка вуснамі Л. Бэндэ назаве «нацыяналістычнай рэакцыяй на пралетарскую дыктатуру». Купала ўжо ведаў і пра арышты польскімі ўладамі беларусаў Вільні (Максіма Гарэцкага, Івана Краскоўскага), і як у страшэннай пастцы ўяўлялася яму краіна:

*Заціснуты, задушаны, як мышы
Пад жорсткім венакам,
з усіх бакоў,
Шукаем, як сляпы, не згубіўшы
Таго свайго, што наша ад вякоў.*

Верш «Перад будучыняй» Я. Купала прачытаў 22 сакавіка 1922 года на ўрачыстым пасяджэнні ў свой гонар у Беларускай дзяржаўным універсітэце, у будынку медыцынскага факультэ-

та на Магазіннай вуліцы (цяпер — вуліцы Кірава), прачытаў як прарочае і паэтычнае адкрыццё-апакаліпсіс. Гэты верш апублікуе ў сваім першым (і апошнім нумары) часопіс «Адраджэнне», пераемнік «Вольнага Сцяга» (які рэдагавалі Я. Купала, Я. Лёсік і З. Бядуля), аднак да чытача ён дойдзе толькі ў 1993 годзе (зборнік «Жыве Беларусь»): яшчэ ў друкарні было загадана выказаць старонкі 81 і 82 з яго адбіткам, а затым знішчылі і тыраж...

1922 годам пазначаны і верш Я. Купала «Пазвалі вас», зноў жа — грамадзянскі і палітычны водгук на здрадлівае (на яго думку) прызнанне заходнімі дзяржавамі савецка-бальшавіцкай краіны. Яе кіраўнік Ленін італьянскім урадам праз расійскую эканамічную дэлегацыю быў запрошаны на фінансава-эканамічную канферэнцыю ў Геную, якая мусіла адбыцца ў красавіку-траўні 1922 года. Урад БНР В. Ластоўскага адносна яе выдаў мемарандум, у якім пазначалася: «...змаганьне Польшчы і цяперашняй Савецкай Расіі адбываецца за панаваньне над Беларусью» (Гл.: Беларускае Сьцяг. 1922. № 1. С. 24.).

Тое, што запрасінамі Леніна на сусветны «сход» «уладарныя» краіны засведчылі згоду з еўрапейскім дзяржаўным перадзелам (які Беларусь парэзаў на чатыры часткі!) і рэабілітавалі «рэвалюцыйнага Сфінкса», адкрыта ўсведамляў і Я. Купала, пра што і сведчыць верш «Пазвалі вас» (напісаны, дарэчы, класічнай квінцілай, да якой Я. Купала больш не звяртаўся):

*Рос вашай моцы блеск і мрок.
<...>
Вы ўладары... Яшчэ жар-цвет
Бунтарскіх дум у вас не згас:
Еўропа кліча ў госці вас...*

У адзін паэтаў лірычна-грамадзянскі вянок даплятаюцца і вершы 1926 года «Акоў паломаных жандар» і «На Даўгінаўскім гасцінцы», у якіх Купала яшчэ раз перадаў сваё непрыманне палітыкі бальшавікоў ды ідэю бэзсэсрыі. Заўважна перайманне ў апошнім з названых вершаў матыву дарогі, пазначанага яшчэ ў вершы «У дарозе». Фіналы гэтых твораў — амаль аднолькавыя, адно ў пазнейшым творы замест тупіковай «канавы» перад сімвалічным канём яшчэ страшнейшае — «пустка»:

*Ану, мой кося!
Што там?
Пустка...
Бо далей — «пропуск»,
і... «пшэпустка».*

Ці не самы апошні нацыянальна выражаны выступ Я. Купала — падрыхтоўка кнігі вершаў з паказальнай назвай «Вершы 1918–1928 гадоў», прысвечанай, хоць і неабвешчана, дзесятым угодкам Беларускай Народнай Рэспублікі. У кнігу ўвайшлі вышэйзгаданыя вершы. Шмат пра што гаварыла і прысвечэнне да кнігі (якая ў падцэнзурнай БССР так і не пабачыла свет): «Памяці тых, хто памерлі ў змаганні за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне маёй Бацькаўшчыны».

Змаганню найперш за нацыянальнае вызваленне Бацькаўшчыны ахвяроўваў Я. Купала і сябе, і сваю грамадзянска-палітычную лірыку.

ЮБІЛЕЙ

У КАПЦЮРОХ ТА ТАЛІТАРЫЗМУ

9 сакавіка споўнілася 125 гадоў з дня нараджэння Францішка Аляхновіча — класіка беларускай літаратуры, «бацькі» нацыянальнага тэатра, рэдактара-выдаўца, грамадскага дзеяча. Ягоная кніга пра перажытае ў сталінскім лагеры «У капцюрэх ГПУ» стала першым антыгулагаўскім творам, перакладзеным на некалькі еўрапейскіх моў. Праз сваё «нацыяналістычнае» мінулае ён не быў уганараваны савецкім літаратуразнаўствам. Яго спадчына да сёння цалкам так і не выдадзена. У ягоным жыццёпісе, на жаль, застаецца шмат загадак і недакладнасцяў, якія з году ў год паўтараюцца ў згадках пра яго. «У Вільні, дзе Аляхновіч жыў і дзе загінуў ад рук невядомага забойцы ў 1944 годзе, ушанавалі ягоную памяць віленскія беларусы» — напісала нядаўна «Наша ніва». «Невядомага забойцу», між тым, яшчэ 10 гадоў таму назваў Зяновіюш Панарскі з Таронта ў віленскім польскамоўным тыднёвіку «Znad Wilii»...

З нагоды юбілею «b» друкуе два ўрыўкі з рамана-дакумента Алеся Пашкевіча «Пляч волі» пра найбольш трагічныя эпізоды з жыцця Францішка Аляхновіча.

Вечер то злосна налятаў, нахліючы-гойдаючы цыбатыя хвоі — і тады ўверсе гуло, стагнала, то ападаў да долу, кружляў нежывое лісце, біў узнятым каўняром бушлата па твары, — і Аляхновіч мусіў прытрымліваць каўнер рукамі (балазе хатуль з рэчамі нёс ззаду чырвонаармеец). Паперадзе — чэкіст у доўгім шынялі, з ромбамі на лацканах.

Яны набліжаліся да памежнай брамы — паміж Коласавам і Стоўбцамі, і Аляхновіч адчуваў, што з кожным крокам меншыўся на яго ўціск гэтага дзяржаўнага айсберга пад назовам СССР, што з кожным крокам ён — пасля амаль сямігадовай салавецкай катаргі, стомлены і надломлены — станаўіўся мацнейшым.

Зірнуў наперад: над спіною ў шынялі з ромбікамі, над памежнай брамай — шчыт з чырвонымі

літарамі: «Коммунизм сметет все границы». А далей, ужо на «польскай» сцежцы, — чатыры постаці: высокі ў цывільным, два паліцыянты і той, каго сёння, 6 верасня 1933 года, польскі ўрад абменьваў на яго, Аляхновіча. Хто гэта будзе, ён ужо ведаў, але калі сустрэўся — зніякавеў і не змог першым пачаць гаворку. Нібыта на цэлае жыццё паболела ў ім...

— Ну здароў, браце... — першым прывітаўся Тарашкевіч.

— Здароў...

Яны падалі адзін аднаму рукі.

Аляхновіч глядзеў на Тарашкевіча як загіпнатызаваны. «Выгалены, у фільцовым капелюшы, стыльным паліто, наваксаваных ботах...» А ён — у папёртым бушлаце, які застаўся яшчэ ад Салаўкоў, у брудных атопках...

— Добра выглядаеш...

— Ты таксама.

— Дзякуй, але сумняюся... — і загаварыў пра тых міражы ў сябе за спіной, ды яго спыніў старшыня польскай рэпатрыяцыйнай камісіі — ён з чэкістам падпісаў ужо акт абмену «палоннымі» ды намерыўся развітацца.

— То бывай здароў...

— Бывай...

І яны разышліся: адзін у Стоўбцы, каб адтуль дабрацца ў Вільню (і праз колькі месяцаў пачаць пісаць сваю спавядальную апоўвесьць «У капцюрэх ГПУ»), другі — у Менск, каб сустрэцца з таварышамі, аддацца працы ў роднай Беларусі (але так і не пабачыў ні Смоліча, ні Купалу, — праз колькі дзён яго вывезлі ў Маскву, каб там зрабіць сведкам арыштаў

сваіх паплечнікаў па Грамадзе, а ў 1938-м забіць і самога)...

...Праз год пасля таго, як адзначылі ягонае шасцідзесяцігоддзе, увечары 3 сакавіка 1944 года да Аляхновіча на віленскую кватэру зайшлі два наведвальнікі. На яго пісьмовым стала ляжала карэктурна «Беларускага Голаса», часопісныя выразкі сваіх успамінаў пра перадаенныя гады тулянняў і ўцёкаў ад ГПУ — НКВС (вырашыў іх дапоўніць), рукапіс пра пачатак беларускага адраджэння, экзэмпляр напісанай у 1943 годзе камедыі «Круці не круці — трэба памярці» — са свежым аўтографам аднаму знаёмцу...

У кабінёце пачалася спакойная размова, а каля васьмі гадзінаў вечара нечакана грывнуў стрэл... Жонка кінулася да мужа, і яе на прыступках ледзь не збіў адзін з наведвальнікаў.

Кроў з прастрэленай галавы Аляхновіча залівала стол, і ён толькі змог двойчы прашаптаць жонцы:

— Звані...

ПАРНАС

ВЕРНІК ПАЭЗІІ

105 гадоў Тодару Кляшторнаму

Многія паэты пачыналі з пошуку сімвала-псеўданіма, які б — як таемны ключ ці код — раскрываў адметнае і характэрнае ў іх творчасці. Тодару Кляшторнаму рабіць гэтага не было неабходнасці: сам лёс паклапаціўся пра тое, падарыўшы яму рэдкае і сімвалічнае прозвішча. Так — кляштар, на лаціне *clastrum* — называлі і завуць на Беларусі каталіцкія манастыры, месцы для абраных адзінотнікаў-пустэльнікаў. Сын бедных сялян Тодара і Наталлі, які з'явіўся на грэшны свет 11 сакавіка 1903 года ў вёсцы Парэчча колішняга Лепельскага павета, не абраў сабе дарогі рэлігійнага служкі, хоць і быў прасякнуты нейтаймоўнай верай ды ўсё сваё кароткае жыццё заставаўся адзінотнікам. Веру тую абуджала ўзвышаная сіла паэзіі, а адзіноту прадвызначыў час, які да той сілы ставіўся карысліва і вернікаў ейнай красы намагаўся ператварыць у сваіх рабоў...

Сапраўдныя паэты не вучацца паэзіі, яны ў ёй жывуць: сталюць, здзяйсняюць, паміраюць. Так было і ў Тодара Кляшторнага. У яго творчасці не заўважаецца вучнёўства. Ужо з першых вершаў дваццацідвух-дваццацічатырохгадовага паэта, апублікаваных у часопісах «Аршанскі маладняк», «Польмя», «Маладняк», «Узвышша», стала зразумела, што ў літаратуру ідзе творца з адметным мастацкім талентам і паэтычным светапоглядом. Акрамя вершаванай практыкі была і

карпатлівая вучоба: у Каменскай сямігодцы, на рабфаку ў Оршы, у Белдзяржуніверсітэце, а таксама вучоба ў вядомых майстроў мастацкага слова і сваіх аднагодкаў, сярод якіх першыя — Сяргей Ясенін, Язэп Пушча і Уладзімер Дубоўка. Было сяброўства ў літаратурных аб'яднаннях «Маладняк» і «Узвышша», праца на радыё, у рэдакцыях газет і часопісаў, былі ікараўскія ўзлёты і спапяляльныя расчараванні.

Адзін за адным выходзяць паэтычныя зборнікі Тодара Кляштор-

нага: «Кляновыя завеі» (1927), «Светацены» (1928), «Ветразі» (1929), «Праз шторм — на шторм» (1934). У гэтых кнігах, як на пракаветных скрыжках, паэт увекавечваў законы сваёй мастакоўскай веры, якая грунтавалася на свабодзе вобразнага асэнсавання чалавечага быцця, на ўсведамленні першаснасці красы як усеабдымнай і стваральнай сілы. Тодарам Кляшторным было створана і цэлае вязьмо паэм («Калі асядае муць» (1927), «Беларусь» (1928), «Палі загаманілі» (1930), «Сляды дарог» (1933), «Радзіма» (1934) і інш.), у якіх з дапамогай мастацкай узнёсласці і эпічнай глыбіннасці была не толькі вылісана паэтава рэчаіснасць, але і зроблены адкрыцці-праоцтвы на многія дзесяцігоддзі наперад — і ў сваім мастакоўскім жыцці, і ў жыцці Бацькаўшчыны. Першая з названых паэм — «Калі асядае муць» — па праву заслугоўвае месца ў нацыянальным алімпіе лірычнай эпіцы першай трэці XX стагоддзя — побач з выдатнымі паэмамі Янкі Купалы, Якуба Коласа, Уладзімера Дубоўкі, Язэпа Пушчы. Аднак гэты твор быў названы шкодным і ад часу сваёй першапублікацыі ў часопісе «Узвышша» 75 гадоў не перад-

рукоўваўся (легендарную паэму шматкроць цытавалі па памяці, асабліва адно з падагульненняў: «Ходзім мы пад месяцам высокім, // А яшчэ — пад Д.П.У.»).

Тодар Кляшторны выявіўся найперш паэтам авангарднага мыслення, творцам імажынісцкай школы з яркімі і непаўторнымі перажываннямі, настроямі, пачуццямі, якія ім нібыта і не пісаліся, а выспеўваліся:

*Дзе месяц з зорнае званіцы
Вартуе золата кляноў,
Хачу спяваць,
Хачу маліцца
Над чаркай выпітых гадоў...*

Аднак такія спевы і маленні не лапчылі вуха бальшавіцкім ідэалагам, якія сілай вучылі іншай рэлігіі ды іншым багам прымушалі пакланяцца. Эстэтычна вытанчаныя вершы Тодара Кляшторнага, у якіх апяваліся адвечныя чалавечыя пачуцці, гучалі экзістэнцыяльныя роздумы аб жыцці і смерці, выяўляліся традыцыйныя ў паэзіі матывы смутку ад усведамлення непазбежнай несуднанасці паміж светам ідэальным і дадзеным, паміж духоўным і рэальным, — такія вершы тагачаснай вульгарызатарскай крытыкай успрымаліся варожа: як упадніцкія, бездапаможныя, шкодныя.

Атмасфера таталітаршчыны нявечыла і спусташала. Як жыць верніку паэзіі ў скрутным часе ашуканства і бяздушша? У лірыцы ўзмацняюцца ноты песімізму, суму, лёсавай безвыходнасці і прадвызначанасці, усё часцей вершаваныя радкі заканчваюць не колішняя спырдзальныя клічнікі, а трывожныя пыталнікі:

*Я усхвалёваны чагосьці,
Чамусьці сэрца гэтак ные?
Ці па далёкай маладосці?
Ці над памылкамі сваімі?*

Трагічную безвыходнасць паэт спрабуе лекаваць «бахусавым

зеллем», становіцца адным з дзейных сяброў багемнай суполкі ТАВІЗ — Таварыства аматараў вышпі і закусіць. На пасяджэннях гэтага «таварыства» без старшыні і сакратара за кўфлем піва ці келіхам віна збіраліся тые, хто не мог успрыняць вяршыства пралетарска-класавага мастацтва і хто не жадаў перахрышчавання ў новую веру. Часта чыталіся творы, якія пісаліся для сябе і не маглі прабіцца ў друк. Такая беларуская багема была своеасаблівым выклікам тагачаснай сістэме, супрацівам масавасці-«калгаснасці» ў пісьменніцкім жыцці.

І ў гэтым «стваральнікам новага свету» бачылася крамола і непаслушэнства. За ўдзел у ТАВІЗе Тодара Кляшторнага не прынялі ў Саюз савецкіх пісьменнікаў — ён лічыўся толькі кандыдатам у яго члены. Свой апошні верш з сімвалічнай назвай «Песня пра вясну» паэт змог апублікаваць 27 сакавіка 1936 года. У пачуццях і паэзіі яшчэ жыла непакорная вясна, а ў жыцці надыходзіла восень нябыту. Восенню таго ж года Тодара Кляшторнага беспадстаўна арыштавалі і пасля доўгіх месяцаў допытаў і катаванняў у мінскай «амерыканцы» выраклі да вышэйшай меры пакарання. Паэтава жонка з малодшай дачкой была выслана ў Акмолінскі карлагер, а старэйшых дзяцей выхоўваў сталінскі дзіцячы дом. 30 кастрычніка 1937 года паэта «свабоднай і шчаслівай» краіны расстралялі. Яго спакутаванае цела, верагодней за ўсё, знайшло сваю вечны супакой ці ў мінскай парку Чалоскінцаў, ці ў Курапатах.

Помніка паэту — апроч ягоных кніг — пакуль што няма. Ёсць толькі надпіс на ім — радкі з верша самога Тодара Кляшторнага:

*... над шляхамі ў сонечнае ранне,
Дзе шапаціць бярозавы абрус,
Адаў душу за вечнае зманганне,
Расляў душу за маці-Беларусь...*

А. П.

РЫГОР БАРАДУЛІН АГОНЬ І ЦЕНЬ

Спаконна першыя

У змроку свой цень адшукае,
Любы яму лёгкі цяжар.
Як трэба,
Сябе ашукае
Пястун бліскавіцы —
Пажар.

На свет
Мы прыходзім спрасоння,
Настрою будзіць нас шкада.
А рух не засне,
Бо ў далоні
Злавіцца не дасца
Вада.

Стрыяюць жывому абшару,
Каб ён не звязаў на гады,
Гарачыя вочы пажару,
Халодная памяць вады...

Зямляцкі трыпціх

У дварах местачковых паснулі цені.
А сабакі да самай раніцы
Абмяркоўваюць апошнія паведамленні...

І халодны камень не стрымае слёз,
Слухаючы, як сабака ў цемначы
Жаліцца на свой сабачы лёс...

Жне цішу маладзічковы серп.
Пра волю

Хоць словам якім перакінуцца
Сабакам на ланцугах няўсцёрп...

Прызідмак

Зоркі зябка
Абменьваюцца летуценнямі.
Сосны мераюцца
Аднайменнымі ценьмі.
Адвячорку цярпліва.
І задуменна...

Ніхто...

Уткнуцца ў бераг
Хочацца чаўну.
Дагнаць свой цень празрысты
Хвалі рупіць.
Хоць кожны ведае сабе цану,
Ды за яе
Ніхто яго не купіць...

Крутабег

Надрыўны кашаль у Перуноў.
Адпачынак —
Таксама праца.
Прачынацца —
Каб спаць наноў.
Спаць —
Каб зноў прачынацца...

Быццам лівер...

Народ, быццам лівер,
Якім
Начыняюць масавыя кілбасы
Вёсак і гарадоў.
Пражорлівы мор

На кілбасы гэтыя ласы
З маладых
Да сівых гадоў.

Не зарасце...

Нябесаў ранішніх бясхмарнасць
Зацямрыць дзённая трывога.
Шлях ад кавярні да лякарні
Не зарасце травойю...

Пытаецца...

Пытаецца ў рэха
Усмешка ўсур'ез,
Хто выдумаў кола,
Дарога ці воз?..

Куды?

Праз гады,
Праз клады
Да бажніцы
Ці да вязніцы
Шлях карацейшы
Куды?

Дзякуй

Дзякуй начы,
Што хоць на міг
Ад самога сябе
І ўсіх
Можна ў сон уцячы...

Карацее...

Штодня карацее дарога,
Дзе я сустрэў сябе маладога.
Хачу пярэчыць.
Але маўчу.
Перарабіць не магу нічога...

Над долам вясёла ўзвіліся,
Ды ўтрымаліся доўга
Аднакрылыя матылькі жаўталіся...

Дзень хоча замаліць свае грахі.
А вечар
Не спяшаецца знарок.
І ападае ліст, як дождж сухі.
І чутка, як цяжэ
Лёгкі змрок...

Хоць жаўталісце долу б'е паклоны,
У лета ад начы і дня ключы.
І сухарукі сад яшчэ зялёны...

Здаецца, слухаю ўпершыню,
Як стракатлівыя кавалькі
Куюць зялёную цішыню...

Восені хапае неспакою.
І пачырванела арабіна.
Што яна падумала такое?

Чым адмерыць,
Каб не памыліцца,
Колькі кіламетраў бліскавіцы?

Там Айчына душы,
Дзе магчыма
Пасвіць цёплыя зоркі вачыма...

Ад адзіноты старэе сад.
Апошняя палірае хата.
У сядзібы забытай зялёны пагляд...

Бліжэю сэрцам да зямлі.
А думка,
Ўзяўшы босы пасах,
Вандруе ў сцішаных нябёсах,
Адно пытаючы —
Калі?..

Калі пастарацца,
Льга адпачыць ад працы.
А як адпачыць ад сябе?

Трымаюць
Абнылыя крылы ялін
Лусчастыя свечкі
Ўніз галавою.
І не запальваюць.
Каго ці чаго чакаюць?..

Настрою светла.
Ветла навакол.
Зажмурылася цішыня глухая.
Здаецца,
Млечны Шлях апаў на дол.
Шапоча, шамаціць
І датухае...

Хто?

Спачатку прагнуўся дзень.
Пасля ўжо
Вечар упёрся ў плот.
Спачатку ўзляцеў авадзень.
Пасля ўжо
Ляцець спрабаваў самалёт.
...А хто быў спачатку:
Агонь ці цень?..

Зоркі не паміраюць.
Яны згараюць,
Каб нам
Вяртацца было лягчэй
Да першаагню...

ПАСЛАННІ

14 (6)

Напярэдадні правядзення Першай агульнаацыянальнай дыктоўкі 15 сакавіка адбылася незвычайная падзея: акрэдытаваныя ў Беларусі кіраўнікі і супрацоўнікі дыпламатычных місій еўрапейскіх краін сабраліся разам, каб у якасці падарунка ўдзельнікам мовалюбнага форума прачытаць вершы ў перакладзе на беларускую.

Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Украіны Ігар Ліхавы, Часова павераны ў справах Славакіі ў Беларусі Любамір Рэгак, прэс-сакратар амбасады Польшчы Моніка Садкоўска, дарадца Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла Літвы Дарыус Віткаўтас агучылі вершы паэтаў сваіх краін аб мове. Часова павераны ў справах Вялікабрытаніі ў Беларусі Найджэл Гулд-Дэвіс прачытаў у перакладзе на англійскую адзін з санетаў Янкі Купалы.

Дыктоўку дыпламатам зачытвала выкладчык беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтва намеснік старшыні ТБМ Людміла Дзіцэвіч. У якасці тэксту была выбраная прадмова Францішка Багушэвіча да ягонай кнігі «Дудка беларуская».

«Літаратурная Беларусь» у жаданні пашырыць паэтычны розгалас вырашыла апублікаваць агучаныя прадстаўнікамі іншых краін вершы.

АРВІДС СКАЛБЭ
(1922–19??), ЛАТВІЯ

*Народ, што зрокся мовы, хай з прымусу, —
Ён — з мура вытрушчаны крохкі ўломак,
Сцяны няма, ёсць толькі груда друзу,
І мёртвы бляск слюды не грэе дома.*

*А мова, не ўжываная ў народзе, —
Нібы ручай, што недзе блізка цвельціца,
Нібы гудок з туману на дарозе,
Кранае вуха, не кранае сэрца.*

Пераклаў з латышскай мовы Васіль Сёмуха.

ЯНИНА ДЭГУЦІТЭ,
ЛЕТУВА

Родная мова

*З пошпату дзюнаў да просіні неба
пазаблокай,
З поплеску мора і ўсхліпаў азёр чаратовых,
З водару хлеба і песні пушчанскай, шырокай,
Складзена ў вуснах гучанне роднае мовы.*

*Выплаўлена у абпале на стосах Пілена
З зіхоткай празрыстасцю бурышыновай,
Яна — у калысках прыгонніцы-маці
ўсталела,
У стагнатах пясчаных Пірчупіса,
родная мова.*

*Яна ў лугавой цішыні і ў шум-звоне вуліц,
У стракатых балконах прадмесцяў
сваволіць,
У смеху коцікаў жоўтых, у шумлівасці бору,
У прыветлівых тварах ці грозных
ад гневу супору.*

*Укрыўі на турэмных мурах летувіскае слова,
Ірдзела, жарам ахвярным гарэла пад попелам
На жудасных ростанях Балтый з Нёманам, —
Спрадвечны наш лёс апявае матчына мова.*

*Радасць у нас вышчабечвае птушкаю
сэрца разлогі
І пракладае ў вечныя нерушы дуру дарогі,
Водарам чорнага хлеба і песняў баровых —
Песціць нам вусны пах роднае мовы.*

1963 г.

Пераклаў з летувіскай мовы Васіль Сёмуха.

ВІКТАР ГАМУЛІЦКІ
(1848–1919), ПОЛЬШЧА

На Белай Русі

*На беларускіх гонях сонна млее ціша,
Як зольнай мглы навеў;
А ў беларускіх хатах шэпт псалма калыша
Журботнай скрыпкі спеў.
Тут сонца цымяна лье праменне,
На тварах таямніча цені
Ляжаць, як дух у затаенні,
Што выжыць тут сумеў.*

*Беларуска-дзяўчына у гнеў не ўпадае —
Рэдка пачуеш смех.*

*Затое дух упарты і моцны мае —
Анёла нізкіх стрэх.
А характар яе — статэчны,
А нораў і гонар — сардэчны,
А зарок у каханні — вечны,
Бо ламаць яго — грэх.*

*Беларусы-сяляне — філосафы долі;
Ацяжэлы ў іх крок;
Ціхія ў полі, хаце, карчме і ў касцёле,
Сонна-вялы ў іх зрок.
«Ты спіш, а доля пышным кветам!» —
Кажуць так тут зімой і летам —
І журботна-радасна гэтак
Пльыве жыцця паток.*

*У беларусаў не любяць мяняць сумневы —
Бо і сам свет такі ж!
Яны з кургану слухаюць небылі, спевы
І што кажа ім крыжж...
Чуюць Бога ў віхураў хоры,
Бачаць Яго ў ічасці і ў горы,
У стрэсанай громам прасторы
Шукаюць Бога звыш...*

*О беларуская мова! Твой спеўны гук будзіць
Рэха былых гадоў —
Табою усцешаны міралюбныя людзі,
Дзеці пушчаў, садоў.
У сугуччы славянскага слова,
Ты — як песенька жаўручкова,
Шчабятушка салодкая мова —
Мядовай ліпы цвет.*

*Беларуская песня! Як гэты край сівы —
Ты сумнай песты чар;
З кургану і магілаў твае ўсе матывы,
З энку сялян твой шарм...
Сёння цвіцеш ў забытым сненні,
А як майстар спяе ў натхненні,*

Кіраўнік Адрэацыяна Амбулаторы Каралеўства Швецыя Стэфан Эррысан і паэт Алесь Ліпай.

*Свет застыне ў нямым здзіўленні —
Запяе ў ім душа.*

*О народ беларускі! Аціхнуць навалы,
Зашумяць зноў лясы;
І загучаць у адзіным суладным хоры
Ўсіх славян галасы.
А ў ім — твой званочак вясновы,
Як золлак птушынае мовы;
Мілажальны і адмысловы —
Спелы колас красы.*

[1908 г.]

Пераклаў з польскай мовы Васіль Сёмуха.

ДЗМІТРО
ПАЎЛЫЧКА,
УКРАЇНА

Ты зрокся мовы роднае

*Ты зрокся мовы роднае. Табе
Зямля радзіць адразу перастане,
Зялёная галінка на вярбе
Ад дотыку твайго завяне!*

*Ты зрокся мовы роднае. Зарос
Твой шлях і загубіўся ў пустазеллі...
Не маеш ты на пахаванні слёз,
Не маеш песні на вяселлі!*

*Ты зрокся мовы роднае. Пішчом
Ушыецца ў душу тваю заваяе.
Здранцее сябра ад тваіх пляшчот
І маці родная ссеее.*

*Ты зрокся мовы роднае. Няўлад
Вякі брысці ты будзеш у зняменні.
І сэрцы, і зоркі спаліць твой пагляд,
Аберне ў мёртвае каменне.*

*Ты зрокся мовы роднае. Няўжо
Цябе не страшыць ганьба аж да скону?!
Яшчэ і журба паваліцца крыжжом —
Яе не панясеш нікому!*

*Ты зрокся мовы роднае. Няма
Ў цябе цяпер ні роду, ні народу.
Чужынца дзякі не чакай дарма —
Пагарда будзе платаю да зводу!*

Ты зрокся мовы роднае...

1955 г.

Пераклаў з украінскае Валерыя Стралко.

ПАВАЛ ОРСАГ,
СЛАВАКІЯ

Гвездаслаў: Колцы гадоў III

*Свет колісь кпіў і здзекваўся з мяне:
Ці ж гонар духу і сэрца зладным словам,
Высокай прыгажосцю ахіне
Твая захлеўная жабрачка мова?
Адкінь сваё струхлелае радно,
Нягожы ўбор яно святой даброці, —
Ты маеш крылы, так, — але даўно
Яны авіслі ў ніклым духу і плоці.
Я не адказваў на падступны здзек
Ні словам — чым аспрэчыш злую змусту?*

*А крыўду гідкую зазнаў навек... —
Бо памагла мне мама чыстым густам,
Я слухаў слоў яе замес густы —
Як так?.. Каб помыслам высокім наскім
Было зацесна ў строях песты, чты,
І міладайнай мамінае ласкі?..
І азарэнне! — З матчыных вачэй
Жыццю майму запрамяніла зорка
Блакітным бляскам, шчодрою цячэ
Красой, пляшчотай маміна гаворка
У соў душы, у мой зялёны май —
Яе расой абмытаму не брыдка.
Аж нават сэрца просіцца у рай,
Душу славацкая так грэе світка.
Не ўцямлю, злоснічкі мае, ці ж бо
Які ў хлусні вам зыск быў, а ці клопат?
Ага ж! — я вашай подласці кляймо
Кладу на лоб вам за гнюсотны болбат.
Хацелі, можа, каб раскок засох,
Хацелі надкусіць, карэньчык згрызці?
Ён выраса дрэвам, хісткасць пераўзмом, —
І радасна шуміць шалёсткім лісцем.
О, ў мове мамы столькі ж бо цяпла,
Красы, любові, мілаты святое, —
Яна ў жыцці крыніцай мне была,
Я піў з яе, бы з чашы залатое,
Яна бясцэнны мой святочны строй...
Жагнаў ўсіх, каму я ў нораў зладзіў,
Душой і сэрцам згодзен хто са мной,
І будзь пракляты той, хто мове здрадзіў..
О, каб я мог з яе ў сябе ўабраць
Смак слодычы ды пераліць у слова,
Знайсі ў ёй перлы, вобразам надаць
Належную акрасу адмыслова!
Слабы з мяне фарсун, я — проста з моста! —
У перлах і лагодках цямлю блага,
Яна ж пльыве ў народзе глебаўросла,
Над Татрамі святым лунае сцягам.*

1896 г.

Пераклаў са славацкай Васіль Сёмуха.

АЛЕСЬ ЛІПАЙ,

сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў,
кіраўнік інфармагенцтва БелАПАН.

Верш у якасці падарунка ўдзельнікам
Першай агульнаацыянальнай дыктоўкі

*Я ўкрыжаваны лёсам на крыжы,
які завуць у свеце Беларуска.
Мой Бог, дапамажы! Дапамажы —
бо я не паміраю, а боюся.*

*Мне страшны не нябыт, не тагасвет, —
мне боязна за ўсіх на гэтым свеце:
што Юда хоча больш яшчэ манет
і Пётр не спыніцца на адрачэнні трэцім.*

*Мне страшна, што разбэзчаны натоўп
прысудзіць смерць Марыі Магдаліне.
Што распачнуць зноў Вавілонскі стоўп —
і мова беларуская загіне.*

*Баюся, што ў маім хітоне страж
даваць сасмяглым толькі воцат будзе...
Але найбольшы чалавечы страх —
за Беларусь.*

*І я малю аб цуде:
— Хай мне гарэць у пекле на агні,
адно каб крыж ніхто ў касцёр не кінуў!
Элі! Элі! Лама савахафані!
Забі мой страх!
І выратуй краіну!*

Дарадца Амбулаторы Літвы Дарыус Віткаўтас і прэс-сакратар Амбулаторы Польшчы Моніка Садкоўска.

15 (7)

ПРОЗА

Уладзімер Някляеў АПАВЯДАННІ

БОМБА

Ён знайшоў яе ў той год, як пайшоў у школу. Плэхаўся ў копанцы, балюча наступіў на нешта, падумаў, што камень, а паднырнуў — бомба. Такая, як яйка з абодвума тупымі канцамі, але рубчастая, цяжкая, чорная-чорная. З аднаго канца нібыта пёрка прылепленае, сарві яго — і кідай бомбу, куды хочаш, усё ўшчэнт разнясе.

— Што ты будзеш рабіць з ёй? — спалохана спытала Рыма, якой Марык паказаў бомбу ў іхняй схованцы, абваленым бліндажы за вёскай. Адсюль пачыналіся арэшнікавыя пагоркі, за імі зубчастым, зламаным небасхілам сінеў лес, а што было за лесам — ні Марык, ні Рыма не ведалі. Казалі, што горад.

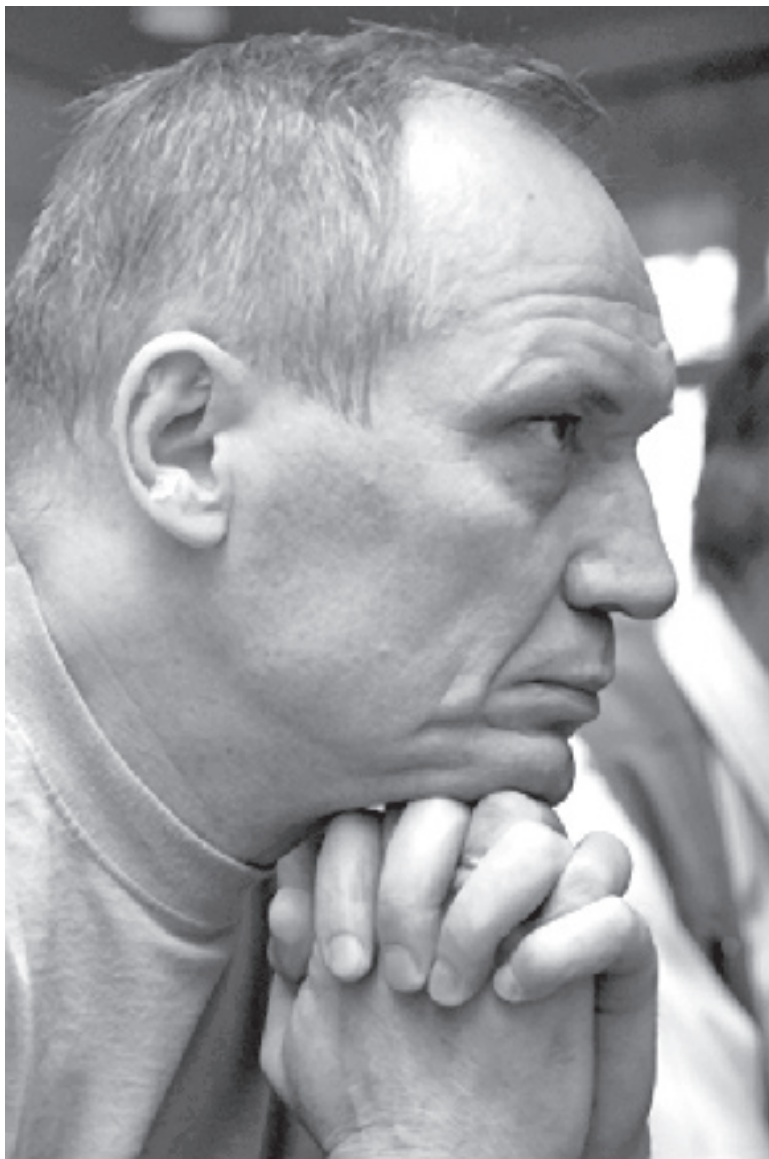
— Узарву, — сказаў Марык зацята, як пра штосьці канчаткова вырашанае. — Пачнецца зіма, стануць паліць у школе, кіну ў грубку — і ўсё ўшчэнт.

Яму не глянулася школа з першага дня, а з дня другога ён ужо ненавідзеў яе, загаіў сябе ў клас сілком, б'ючы кірзовым, пашытым з вынашаных ботаў ранцам самому сабе пад калені. Яго трэсла ад настаўніцы Зінаіды Раманаўны, рыжай, з жоўтымі зубамі, якая тыкала пальцам у буквар і працяжна, як плачуць, даводзіла: «Гэта літара А, з яе пачынаецца слова аловак, а дзе яшчэ ў гэтым слове літара А... вось яшчэ літара а, толькі не вялікая, а маленькая, літары бываюць вялікія і маленькія, як і людзі, ты зразумеў, Марык... вось тваё імя напішам на дошцы, дзе ў ім літара а... хіба няма ў ім літары а?.. няма, дык закрэслім, тады ты Мрык нейкі, а не Марык... і ў цябе ловак нейкі, а не аловак, калі адкінуць а, першую літару, бачыш, як многа кожная літара значыць...»

«Карова ты рыжая, — глядзеў на Зінаіду Раманаўну Марык, — пачакай, няхай толькі грубку запаліць».

Зінаіда Раманаўна нібыта ўгадвала ягоныя думкі і казала: «Ідзі ў кут. І не рухайся ў куце, стой так, як цябе ў кут паставілі».

Можа, Зінаіда Раманаўна была і не з найгоршых цёткаў, проста цётка-настаўніца, толькі яна мела ўладу над Марыкам такую, якая рабіла яго роўным і аднолькавым з Рымай і ўсімі дваццацю чатырма першакласнікамі, у гурце якіх Марык дзяліўся як адзін на дваццаць чатыры, і гэтаксама дзялілася ягонае імя, і нават маленькая літара а ў ягоным імені таксама дзялілася на дваццаць чатыры. З гэтага гурту, што называўся класам, нельга было вылучыцца інакш, як падмаючы руку ў адказ на пытанні Зінаіды Раманаўны, а яна яшчэ глядзела па радах, уважвала, вылучыць цябе, ці не, і амаль ніколі не вылучала, не давала такой мажлівасці, калі бачыла, што якраз зараз ты ведаеш нешта, каб вылучыцца. Затое ніводнага разу не прапускаўся выпадак, калі можна было прынізіць цябе, бездапаможнага ў няведанні таго, пра што яна пыталася, нямага, як рыбіна.

«Наступным разам бацьку прывядзеш, пара ўжо з ім пагаварыць пра цябе, пара». Хоць з бацькам штодня на вуліцы бачылася — і нічога яму не казала.

На зіму запалілі ў школе, але бомбу ў грубку Марык не падкінуў.

Пасля інстытута ён ажаніўся з Рымай, хоць яна раздражняла яго, балбатлівая, заўсёды здзіўленая і з таго, што дождж ідзе, і з таго, што снег. У жыццёвай мітусні не было на яе нікага спыну, тут яна прыхоплівала ўсё, што магла прыхапіць, каб мець асалоду пра ўсё сказаць маё: мая хата, мой дыван, мой Марык. Гэтае мой Марык да яго нават нечым нахштальт мянушкі прыляпілася, як тое пёрка да бомбы. Сяброўкі Рымыны, калі па тэлефоне званілі, пыталіся: «Алё, гэта хто, Моймарык?»

Аднойчы ён адчуў, што жыць так болей не можа, паехаў у вёску і прывёз адтуль сваю бомбу. Рубчастую, чорную-чорную... Доўга насіў яе з кута ў кут па кватэры — схаваць не было куды. Тут пазваніла ў дзверы, вярнуўшыся са школы, дачка Зіна, і Марык таропка заштурхаў бомбу пад шафу, запіхнуў яе венікам да самай сцяны.

Рыма пасля інстытута выклала ў пачатковых класах, дачка пачала вучыцца ў яе. «Зайшоў бы, паглядзеў, як вучыцца, усё ж бацька», — адразу ж пачала тузаць Рыма, і Марык зайшоў, паглядзеў. Рыма вісела над дачкой, тыкала ў буквар пальцам і працяжна, як плачуць, даводзіла: «Гэта літара А, з яе пачынаецца слова аловак, а дзе яшчэ, пакажы, дзе яшчэ ў гэтым слове літара

А... вось яшчэ літара а, толькі не вялікая, а маленькая, літары бываюць вялікія і маленькія, як і людзі, ты зразумела, Зіна... вось тваё імя напішам на дошцы, дзе ў ім літара а?..»

Быў пачатак восені, было сонечна, празрыста-прасторна — і ў той дзень Марык не пайшоў дахаты, піў, з кім папала, у прывакзальным буфеце, бо школа была побач з вакзалам, і застаўся на вакзале начаваць. Уночы яго забралі ў вышварэзнік. Нараніцы пазванілі Рыме, каб прыйшла, заплаціла штраф, а то ў мужыка, калі ён мужык, не засталася ні капейчыны, усё прапіў. Рыма ў вышварэзнік не пабегла: «Рабіце з ім, што хочаце, з кім піў, хай тыя за яго і плацяць». Ёй нібыта ў асалоду было, што ён напіўся і патрапіў у вышварэзнік, зраўняўся з усімі мужыкамі — і ў яе цяпер такое ж гора, як і ва ўсіх астатніх баб.

Дачка, ледзь паспеўшы скончыць школу, выскачыла замуж за вайскоўца, якому заўсёды было дзе служыць, але ніколі не было дзе жыць. Праз тое ўнук Уладзік гадаваўся ў дзедзе з бабай, Марык да яго прывык і, калі зяця паслалі ў Афганістан, быў нават узрадваўся. Ну, можа, не тое, каб узрадваўся, але пра нешта такое падумаў.

Калі зяця забілі, дачка павесілася.

Неяк унук гуляўся з тэнісным мячыкам, той закаціўся пад шафу. Уладзік стаў даставаць яго ракеткай, раптам нешта загрузкала — і з-пад шафы выкацілася бомба, уся ў сівым павуцінні.

— Дзеда, што гэта? — пацягнуўся да бомбы Уладзік, але Марык перахапіў ягоную руку.

— Не чапай, бомба, выбухне!.. Ідзі на вуліцы пабегай, Уладзік.

Марык асцярожна абіраў з бомбы павуцінне — і яму ўспаміналася ўсё ягонае жыццё: школа, жоўтазубая настаўніца Зінаіда Раманаўна, інстытут, вяселле з Рымай, г'янка на вакзале, вяселле Зіны, народзіны ўладзіка... «Някепскае ўрэшце жыццё, не з найгоршых, — думаў Марык, квіваючы сам сабе галавой, — дачку толькі шкада, магла б жыць, дурніца...»

Раптам Марык злавіў сябе на тым, што не можа ўспомніць твар дачкі, стаў падымацца, каб перагартаць фотакарткі ў альбоме і, не ведаючы, куды падзець бомбу, зноў закаціў яе пад шафу, якую прывезлі некалі ў пасаг бацькі Рымы. Шафа была дубовая, вялізная, непад'ёмная — і яе не рухалі: яна стаяла і стаяла ў куце так, як яе ў кут паставілі.

1999, Варшава.

ТЭРАРЫСТ

Ганна Сямёнаўна сказала:

— Вы, Сырко, па-мойму, дурань.

Тое, што яна не заявіла гэта катэгарычна, а пракінула: «Вы, Сырко, па-мойму, дурань», — сітуацыю мала ратавала, бо Ганна Сямёнаўна была дырэктаркай тэхнікума і сказала тое, што сказала, не дзесьці ў завуголі, а на педсавеце ў сваім кабінете пры ўсіх калегах. Такого ёй, хай нават жанчыне, дараваць нельга было, і Сырко стаў думаць пра помсту. Ён так неадчэпна дзень за днём пра помсту думаў, што Ганна Сямёнаўна нават спытала праз тыдзень: «Пра што гэта вы думаеце, Анатоль Максімавіч?» — як нешта западозрыла.

Анатоль Максімавіч Сырко выкладаў у будаўнічым тэхнікуме алгебру з геаметрыяй — і ўжо толькі таму не мог быць дурнем. І калі на заліку ён паставіў незалік навучэнцы Дзіяне Архіпчык, якая пацягнулася, нявыспаная, і празыхнула: «Рванула б я бомбай гэты засраны тэхнікум разам з вашай гаўнянай алгебрай і зацанай геаметрыяй», — Анатоль Максімавіч датумкаў, што яму рабіць.

Ён змайстраваў бомбу. Не сапраўдную, канешне, а муляж.

Праз дзень Анатоль Максімавіч наўмысна спазніўся на лекцыю. Ніякіх спазненняў Ганна Сямёнаўна ніколі і нікому не спускала, а тым больш яму:

— Заўтра а восьмай раніцы прашу вас да мяне ў кабінет!

Яна любіла ранішнія экзекуцы.

Ключ ад кабінета дырэктаркі, як і ўсе астатнія ключы, бо Ганна Сямёнаўна старалася паказаць, што ва ўсім яна з усімі роўная, вісеў у шафцы вахцёра. Вечарам вахцёр глядзеў, дрэмлючы, тэлевізар, і ўзяць на пару хвілін дырэктарскі ключ, павесіўшы на гэты час на ягонае месца свой, было не складана... Муляж бомбы Анатоль Максімавіч паклаў пасярод кабінета на відным месцы.

Нараніцы а палове восьмай, каб броне божа Ганну Сямёнаўну не прапусціць, Анатоль Максімавіч чакаў яе каля ўваходу ў тэхнікум.

Яны ўвайшлі ў кабінет разам: Ганна Сямёнаўна першая, Анатоль Максімавіч за ёй...

— Што гэта?.. — недаўменна здзіўлілася Ганна Сямёнаўна.

— Бомба! — паваліў яе на падлогу Анатоль Максімавіч і даволі

моцна зверну прыдушыў. — Я ў войску сапёрам служыў... Ляжыце ціха, не варушыцеся...

Калі ён прыдушыў яе, дык здзіўліўся, якая яна падатлівая... Уся падатлівая, а строіць з сябе эсэсаўку.

— Усё, — сказаў ён, хвілін пяць памяўшы Ганну Сямёнаўну і яшчэ трохі пачакаўшы, каб яна паляжала пад ім і пабаялася. — Можна ўставаць, не гахне...

Ганна Сямёнаўна ўстала.

— І што цяпер?..

— Нічога. Мы ў час паспелі, пяць хвілін заставалася.

Ганна Сямёнаўна вочы закарціла.

— Божа!.. Гэта ж скандал які!.. І што б гэта магло значыць?.. І для чаго?..

Яна не пра жыццё, якога толькі што пазбавіцца магла, яна пра работу думала.

— Ні для чаго. Звычайны тэрарызм.

— Міліцыя, газеты, шум... — думала і думала пра работу Ганна Сямёнаўна, пра тое бедавала, што ў гэты сраны тэхнікум, у якім вучыцца Дзіяна Архіпчык, які яшчэ і падарваць збіраюцца, больш паступаць нішто не захоча, і Анатоль Максімавіч сказаў:

— Можна без скандалу...

— Як? А бомба?..

Анатоль Максімавіч выглядаў зрабіў: маўляў, крыўдзіце, недаацэньваеце...

— Я сапёр. Вынесу і знішчу. Ніхто не дазнаецца, калі вы хочаце, каб ціха было.

— А дзе вы яе знішчыце? Паўсюль горад...

— У Лошыцкім парку, — сказаў, каб сказаць, Анатоль Максімавіч, які на работу ў тэхнікум з Лошыцы ездзіў. — Там каля Свіслачы, за садамі, амаль пустэча...

Так між імі ўзнікла таямніца. Ганна Сямёнаўна насіла яе ў сабе з удзячнасцю, ніяк болей Анатоля Максімавіча не абзываючы. Што ж да Анатоля Максімавіча, дык ён насіў таямніцу з пачуццём спраўджанай помсты, пры кожнай сустрэчы з Ганнай Сямёнаўнай з асалодай самому сабе прамаяўляючы:

«Вы, Ганна Сямёнаўна, па-мойму, дурніца. Ды што там па-мойму — па ўсім вы баба дурная. Хоць розум бабе і ні для чаго, калі на цела яна падатлівая».

Месяцы праз тры, калі настала лета і ніхто ў тэхнікуме не вучыўся, у Лошыцкім парку загнула Дзіяна Архіпчык. Вечарам 3 ліпеня, калі ў неба ўзляталі святочныя салюты... Хадзілі чуткі, што яе згвалцілі да смерці, а пасля, пад залпы салютаў, бомбу пад ёй падарвалі, каб сляды гвалту замесці, п'яныя амапаўцы, але Ганна Сямёнаўна чутак не слухала...

У пракуратуры, якая сябрала з амапаўцамі, заяву Ганны Сямёнаўны прынялі з радасцю.

Анатоля Максімавіча Сырко, выкладчыка алгебры і геаметрыі, па вайскавай спецыяльнасці сапёра, пасадзілі за ненаўмыснае забойства, бо ў крмінальным кодэксе Рэспублікі Беларусь не было пра тэрарызм адпаведнага артыкула, хоць Ганна Сямёнаўна, як сведка, настойвала менавіта на тэрарызме, праз што Анатоль Максімавіч змушаны быў сказаць на судзе ў апошнім слове: «Вы, Ганна Сямёнаўна, па-мойму, дурніца...» — і суддзя не зрабіў яму заўвагі.

2006, люты

ПАД ГЭТЫМ ЗНАКАМ

Беларускія пісьменнікі ў XIX стагоддзі ажывілі светач нацыянальнага Адраджэння, а на пачатку XX-га аднымі з першых пад бел-чырвона-белымі сцягамі пачалі адбудоўваць дзяржаўную незалежнасць. Яны не толькі сягалі ва ўзвышшы творчасці, але і штодня працавалі асветнікамі, прапагандыстамі, выдаўцамі, палітыкамі, дыпламатамі, мусілі ахвяроўваць на тое свае сілы, час, грошы, а часта — і свабоду.

Яны першымі распачалі выхаванне беларускай моладзі ў нацыянальным, а не чужынскім духу: Карусь Каганец, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Вацлаў Іваноўскі, Якуб Колас, Браніслаў Тарашкевіч, Язэп Лёсік...

Яны першымі на ўвесь свет выказалі ідэю стварэння сваёй дзяржавы ды абвясцілі яе незалежнасць: браты Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Алесь Гарун...

Яны былі першымі кіраўнікамі і міністрамі першай беларускай дзяржавы — Беларускай Народнай Рэспублікі: Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Антон Луцкевіч, Алесь Гарун, Вацлаў Іваноўскі, Язэп Лёсік, Кастусь Езавітаў...

Урэшце, яны — беларускія пісьменнікі — стварылі ўзнёслы і велічны вянок сваіх прысвячэнняў нацыянальным сімвалам і вольнасці Беларусі.

«Літаратурная Беларусь» з нагоды юбілею БНР друкуе ніжэй невялікую частку хрэстаматычных гімнаў Беларускай свабоды.

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

ПАГОНЯ

*Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,—
Ўспомню Вострую Браню святую
І ваякаў на грозных канях.*

*Ў белай пене праносяцца коні,—
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.*

*У бязмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прада вамі — гады.
Вы за кім у пагоню спяшыце?
Дзе шляхі вашы ідуць і куды?*

*Мо яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцьмі уздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?*

*Бійце ў сэрцы іх — бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...*

*Маці родная, Маці-Краіна!
Не усцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..*

*Ўсё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай збруяй далёка грымяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.*

1916

АЛЕСЬ ГАРУН

ДЗЕНЬ 25 САКАВІКА

*Радзіўся Ты у Менску Беларускім,
Пажарам Край дыміўся у вагні.
Наўкол чужынцы: немец, лях і рускі
Тапталі лепшыя палаткі нашых ніў.*

*Народ стагнаў, угору ўзносіў рукі,
Лавіў святла недасяжны прамень.
Быў цяжкі час. Сярод нясцёрпнай мукі
З'явіўся Ты, прыгожы, светлы Дзень.*

*Цудоўнай зоркай ўзняўшыся высока,
Народу шлях да волі асвятціў.
І зашасцелі казкаю асокі,
Мінулаі славай лес загаманіў.*

*І край ажыў. Народ памкнуўся к свету.
Ў вакох крынічыць радасці струмень.
І нашых продкаў слаўны запаветы
Ўваскрослі ў гэты незабытны Дзень.*

*Вялікі Дзень! Нічым Цябе не сцерці,
Стагоддзям нат Цябе не перажыць!
Вякі мінуць, а Ты ў народным сэрцы
У песнях-былях будзеш вечно жыць.*

1918 г.

ЯНКА КУПАЛА

...Мы жадаем ад душы, каб як найхутчэй сыны беларускія самі сталі пад сваім беларускім сцягам бараніць вольную і незалежную Беларусь.

...У Менску закіпела праца. Арганізаваўся Беларускі нацыянальны камітэт, пачала выходзіць штодзённая беларуская газета, а 12 лістапада была адкрыта сесія Рады БНР. Здавалася, што ўсё пойдзе добра. Але выйшла не тое...

...Толькі поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаванне, і добрую славу нашаму народу.

На беларускай зямлі было і цяпер ёсць шмат фальшывых прарокаў, шмат рэнегацкіх душ, што за лыжку поліўкі з чужой міскі запрадаюць сябе і свой народ у рабства чужынцам, але гэтага няма чаго баяцца... Будзем верыць, што і ў нас, беларусаў, прыйдуць новыя людзі, новыя прарокі і будучы па-божаму над фальшывымі прарокамі і прадажнымі душамаі суды судзіць... З квяцістымі сонечнымі думкамі, з нязломнай верай у лепшую долю і волю пойдзем наперад і наперад пад святлым сцягам вольнай Беларусі.

Змагайся і стань вольным, Беларускі Народ!

1919–1920 гг.

ЯЗЭП ЛЁСІК

Літоўская Пагоня — гэта беларускі дзяржаўны герб. Яго ўжывалі ўсе даўнейшыя беларускія ваяводства. А які герб мела Жмудская зямля, — ну, хоць цяперашняя Ковеншчына, безумоўна літоўская (жмудская) зямля, — то няхай цяперашнія літоўцы спытаюцца ў гісторыі. Яна ім скажа, што герб Ковеншчыны меў чорнага, на дыбачках стоячага, мядзведзя.

1921 г.

ВАЦЛАЎ ЛАСТОЎСКИ

Напачатку была свабода, і свабода была ў руках народа, і народ быў свабодным. Свабода была напачатку ў руках народа. Праз народ усё сталася, і без яго нічога не сталася. Народ быў незалежны, а свабода і незалежнасць былі радасцю людзей. І памяць аб страчанай свабодзе свеціць у паняволенні нашым, і няволя не пагасіла ў нас жадання свабоды...

У імя беларускага народа, за яго славу, шчасце і свабоду. Станься.

Ойча наш, каторы ёсць у небе, вярні нам волю і валадарства на зямлі нашай, даўно і цяжка паярэмнай. Хай не адымаюць чужынцы хлеб штодзённы ад вуснаў нашых дзяцей. Адпусці грахі нашым продкам, каторыя не ўмелі абараніць сваёй і свайго патомства свабоды.

Не ўводзь нас у спакусу падлегласці тым, што паярэмілі нас, але збаў нас ад чужацкай апекі.

Святая зямелька, Маці наша! Табе ў ахвяру складаем мы ўсе сілы свае цяпер і ў момант смерці нашай.

Веру ў Бацькаўшчыну нашу Беларусь і ў Народ наш, сына яе адзінага, каторы на свет прыйшоў свабодным...

Святая свабода, выражаная дзяржаўнай самаістасцю, ты наша пацяшыцелька і надзея, адзіная мэта і праўда наша, прыйдзі, усяліся ў нас і ачысці нас ад усякага рабства і збаў нас ад няволі.

УЛАДЗІМЕР ЖЫЛКА

*Пад штандар бел-чырвона-белы
Гартуйся, раць, адважна, смела
Адважных, храбрых ваякоў!
І ўспомняцца старых вякоў
Паходы мужняў у славе,
Часы Альгерда, Ізяслава,
Грунвальдскі з немцам бой!
І боек даўні цяг з Масквой!*

*Пад знак Літоўскае Пагоні —
Абараняць краіны гоні,
Народ забраны вызваляць,
Ісці к святлу, святлом палаць —
Спяшайся той, хто к волі рвецца,
Ў кім беларуса сэрца б'ецца!
Збірайся — ўсе, як бы адзін, —
Арлы радзімых пушч, нізін!*

*Не плач, не плач па сыне, маці, —
Сягоння сорам быць у хаце,
Бо ўзнят за волю грозны меч,
Бо хутка будзе злая сеч,
Няхай і ён, юнак адважны,
Ідзе туды, дзе б'ецца кажны
За волю новую без слёз,
За лепшы Бацькаўшчыны лёс.*

*Пад штандар кожны здатны, гошчы,
Досць нас наезнікам варожым
Трымаць ў прыгоне, беднаце,
Смяяцца нашай цемнаце,
Багаціце краю нішчыць, пляжыць —
Чужынцу годзе намі княжыць
І карыстацца з нашых плеч!..
Мы к волі ідзем — з дарогі прэч!..*

1920

МІХАСЬ МАШАРА

ВАЛАЧОБНАЕ

Фрагменты

*Із
Чую — рзуць пад брамай коні,
Будзіць рог заснулы бор.
Гэй, браточки, то ж Пагоня
Зноў імкнецца у прастор.*

*Шчасліў, хто бачыць
Пагоні след.
Удачай значыць
Яе імпрэнт.*

*Яе дарога —
Палёў прастор.
Хоць межэў многа,
Лагчын і гор.
За ёй жа ціха,
Пад зван падкоў,—
Цікуе ліха
І цьма крукоў.
Ды нікнуць страхі,
Туза і сум
Пад творчым знакам
Пявучых дум.
Праз гаўбец стромкі
Сялянскіх стрэх
Нясецца гонкі,
Сталёвы бег.*

*О, Божа мілы,
К Табе у рай
Пагонь на скрылах
Вязе наш край.*

1929, астрог Лукішкі

ЛАРЫСА ГЕНІЮШ

НАШ СЦЯГ

*Не слава Краю, ўздым магутны,
нат не шумелі мне сцягі...
Заместа іх звінелі пумы
і цёмнай ноччу ланцугі.*

1926

*Заместа водгулля Пагоні
яшчэ сягоння, як крумкач,
у набалелым сэрцы звоне
жанчыны беларускай плач.*

*Дзявочы твар, бляды ад жалю,
дзяцей спалоханы пагляд
і кроў братоў, што бунтавалі, —
я толькі гэтка знаю сцяг!..*

*За жар душы, што набалела,
за сэрца зораны агонь
я, Божа, чуць хоць раз хацела б
шум сцягу вольнага свайго.*

*Калі Крывіцкая Зямліца
мне сэрца гордае саўе,
а польны вецер расшуміцца,
на развітанне запяе, —*

*няхай разгорне свае крылі,
як стораж вечнага жыцця,
хай зашуміць хоць на магіле
мне бел-чырвона-белы сцяг.*

1942

АЛЕСЬ САЛАВЕЙ

КОНАДЗЕНЬ

In hoc signo vinces!*

*Над зямлёю збіраюцца хмары —
грымна імкне навалніца.
Праз кілімы палёў, праз амшары
хуткі коннік імчыцца.*

*Вось раскоцістым громам гуркоча
над прасторам жытнёвым.
Паланеюць адвагаю вочы
пад шаломам сталёвым.*

*Разам з воем, у панцыр закутым, —
моц і сіла ліхая.
На ягонным шычыце вастракутым
крыж Ярылаў мігае.*

*Серабрыстая збруя, астрогі
свігавіцамі ззяюць.
Меч у воя — і востры, і строгі.
Хмары ўзад адпаўзаюць.*

*Рвіся, коннік, наперад ірвіся!
Над бацькоўскім парогам
твая слава ўздымаецца ў высі
з крыжам, дадзеным Богам.*

*І з абвіслым крылом пад знямогай
рыне ўніз навалніца.
Праз кілімы палёў з перамогай
хуткі коннік імчыцца.*

1947

* Пад гэтым знакам пераможаш (з лац.).

НАТАЛЛЯ АРСЕННЕВА

ЗНЯВАЖАНЫМ СЦЯГОМ

*Калі у туманы нязведаных прастораў
Магутная Армада слала караблі, --
раскінуўшы крыллэ над імі і над морам,
па славу й родныя сцягі плылі.*

ПЕРАМОЖАШ

І кажны карабель нёс горда і пышліва
свой сцяг на машце найвышэйшай
праз вятры.
Радзімай быў ён ім, у сінім морскім
шкліве
загубленым здабыўцам,
юнгам ці старым.

І нас няветлы лёс
ад Бацькаўшчыны мілай
размёў па свеце сяння, як лісцё.
Тут, на чужацкіх кручах і нахілах,
нам бел-чырвона-белы сцяг — усё.

Хай не на гордай машце ён, і не ў блакіце,
і не па славу тут із намі — ён
для ўсіх нас — Бацькаўшчына,
Нёман, апавіты
пяслівай песняю... аб родных сёлах сон...

Усё, што ў нас было, што ёсць, усё, што будзе
у бел-чырвона-белае ўваткана палатно.
І вось яно стаптанае у пыле й брудзе,
з узвышшаў ворагам нізрынена на дно...

Ды ці патрапіць хто арлом
падрэзаць крылы,
прымусяць поўзаць тых,
што створаны лунаць?
Шугайце ж гэн, у сінь, сцягі Радзімы мілай,
дарма, што топчуць вас, на славу
вам
і нам!
1948, Міхельсдорф

РЫГОР КРУШЫНА

КАНТАТА САМОТНЫХ

Фрагмент

Твой вобраз мілы, твой партрэт,
Як рыцар казкі амулет,
Па свеце ў сэрцы пранясу.
Ён часта гоіць мае раны,
Твайёй красой, мой Край забраны
Сваю выказвае красу...
Яшчэ няпэўная пара
Жывіцца праўдаю яра.

І думкі — смутнаю гурбой:
Народ цярпіць і марна гіне.
Мне горка, што ў маёй Краіне
Крукі кружляюць над табой,

Што ты, каханая мая,
Цярпіш пакуту удвая.
Пасаг і гонар задарма
Бяруць чужынцы пад прымусам.
Стол не пакрыты тым абрусам,
Які саткала ты сама.

На ім укладзены узор
На любату і на спазор.
Па ўскраі — россып васількоў,
А па кутках тканіны — коні
І воі ў велічы Пагоні
Паміж развееных сцягоў.

УЛАДЗІМІР ДУДЗІЦКІ НА ГАНЬБІШЧЫ СЛАВЫ

Прыляж да зямлі і паслухай, як кліча
апошня змрочная часу гадзіна...
Ля Сожы, Дняпра, каля Свіслачы, Пцічы
калоцяцца грудзі падбітай Радзімы;

і стогне, як гораў цяжкія абвалы,
як бура, як роскат магутны улёвы,
ад гора, ад крыўды на ганьбішчы славы
гарачае цела, налітае гневам.

Рубіце, бы вогненны выліў вулкану,
знішчэнне свой поступ на твары стагоддзя.
Хто ж выйдзе, каб боль наш у вечнасці кануў,
і скажа апошняе: «Досыць жа! Годзе!»?

Крывёю жаўнеры Крывіцкай Пагоні
шляхі паласкалі на бітнішчах пушчаў,
каб жоўтыя орды на руністых гонях
не смелі спакою нашчадкаў разлушчыць,

кранацца азэрнага звонкага плоду,
пяшчынкі адзінай, пылінкі ад спору,
каб рэчак блакітных жывільных воды
ім сталіся пострахам скрутнага мору,
каб вобразы волатаў — продкаў — паўсталі

з байніцаў Нямігі, з Высокага Места,
каб голас мячоў з беларускае сталі
азваўся на покліч нярадасных вестак.

Пачуў я, як моцна, упарта нас кліча
апошня змрочная часу гадзіна...
Ля Сожы, Дняпра, каля Свіслачы, Пцічы
калоцяцца грудзі падбітай Радзімы.
1952, Венесуэла

МІХАСЬ КАВЫЛЬ

ТРЫВОЖНАЕ

Кожны крок са спадзевам трыножым,
Слоў вызвольных спісалі тамы;
І ў святынях укланчаем: «Божжа,
Збаў наш Край ад чырвонай чумы!»

1951

Маўкліня ў небясі... З светлай марай
Сакавік славім, Слуцкі чын...
А нячысцікі валадараць
Каля Нёмана, ля Слуцы.

Не злічыць дасягненняў прыблудаў:
Лік нявінных ахвяр не злічыць.
Круцяць, чмуцяць агнём асінбудаў,
Асляпляюць мазгі іллічы.

Атрафіркі там ёсць і такія:
«І Ушачы мае — Масква...»
Пацярухаю, Лось Еўдакія,
Натаптана твая галава!

Разгуляліся ведзьмы і бесы,
Янычары ў тон тнуць кагадзе...
Дзе вы, дзе вы, нашы Валенсы —
Чалавечая годнасць дзе?

Кукабаку даў Бог... небараку
На гулагскім калечаць крыжы...
Можжа, Пушчы Язэпа сабаку
Папрасіць вартаваць рубяжы?

Кожны крок са спадзевам трыножым,
Слоў вызвольных спісалі тамы;
І ў святынях укланчаем: «Божжа,
Збаў наш Край ад чырвонай чумы!»

1980

ВАСІЛЬ БЫКАЎ

У слотны й шэры дзянёк на зачыне вяс-
ны беларусы здзейснілі пуд. Не, яны не
панішчлілі ворагаў, ня вызвалілі краіны,
не дамагліся свабоды, але яны запалілі
кволую сьвечку надзеі...

Дык няхай яна гарыць, нашая кволая
спадзяванка, якую мы песьцім і тулім,
ашчаджаем і беражэм, як найлепшыя зь
беларусаў яе бераглі да нас з думкай: а
раптам яна ўспыхне сонечным зьянь-
нем, калі надарыцца спрыяльны для
таго час. Бо калі ня будзе таго, хай сабе
слабога агеньчыку, ня ўспыхне нічога. І
для нас настане вечная ноч. Але мы ня
хочам вечнай ночы, мы — божае стварэ-
ньне, людзі, і мы маем права на боскую
долю. Памажы нам Гасподзь! І — жыве
Беларусь!..

2003 г.

ЗЬНІЧ (АЛЕГ БЕМБЕЛЬ)

Раскрыжаванне кат завершыў,
аблашчыў кужаль кроў жыцця...
...так, плашчаніца — гэта першы
мой бел-чырвона-белы сцяг!..

ВАСІЛЬ ЖУКОВІЧ

ДЗЕНЬ ВОЛІ

У беларусаў ёсць Дзень волі,
Свабоды свята, свята духу.
Хадзем, браты, да лепшай долі,
Перамагайма нашу скруху.

Чыйгось не бралі мы ніколі,
Ды і сабе не зычым стратаў.
У беларусаў ёсць Дзень волі, —
Найдаражэйшае нам свята.

Чакае весняе прыволле,
Уласны шлях і свой парадак.
У беларусаў ёсць Дзень волі —
Дзяржавы новае пачатак.

ЭДУАРД АКУЛІН

БАЛАДА ПРА КРАІНУ-МАРУ

Мы, беларусы, — заўжды гатовы
снапамі класці свае галовы.
Было спакоен так і гэтак будзе —
такі народ мы, такія людзі.

Наш час спыніўся між дзвюх Нямігаў,
дзе кроў і сённа стайць па грудзі...
Мы, беларусы, народ ад ліха,
ад Бога — толькі святыя людзі.

Яны былі ў нас, былі і будуць —
Рагнеда, Янка, Максім, Ларыса...
Мы, беларусы, — народ аблудлы —
свайёй радзінай не ганарымся.

У нашых душах гуляе вецер...
Каму мы служым? Чые мы дзеці?
На храмах нашых маўчаць званіцы.
Нямая вера — як нам маліцца?

Як даравання прасіць у Бога,
каб Ён вярнуў нам сябе самога.
Хрыстос калісьці хадзіў між намі...
Мы, беларусы, — Яго прагналі.

З нас, беларусаў, яшчэ спытаюць —
за лёс Страціма, за сімвал Краю.
Чаму ў сэрцы з такім адчаем
нас б'е Пагоня — сячэ мячамі...

Мо Беларусы, мы — янычары?

Чацьвёрты кожны з нас стаў зямлёю...
Чарнобыль чыніць над намі кару,
Мы, беларусы, свайёй крывёю
сабе здабудзем Краіну-мару.

Краіну-мару, дзе мы ўваскрэнем —
як сонца з хмары, як мова — з песьні.
Краіну-мару сабе здабудзем
мы, Беларусы. Мы — ёсць! Мы — будзем!

СПАДЧЫНА

18 (10)

КАСТУСЬ АКУЛА

ЗАЎТРА ЁСЬЦЬ УЧОРА

ФРАГМЕНТЫ РАМАНУ

Друкуецца ў правапісе арыгіналу паводле падрыхтаванага ў серыі МЗБС «Бацькаўшчына» тэксту кнігі. Вострасюжэтны раман К.Акулы быў напісаны ў Канадзе для канадзійскага чытача. Аўтар распавядае пра складаны лёс беларускай жанчыны Марыі Каравай — на фоне гістарычных падзей у Беларусі часоў Другой сусветнай вайны.

Аўтарызаваны пераклад з ангельскай Ірыны ВАРАБЕЙ.

Асобная падзяка Вользе Качан (Аўстралія) і Ірэне Калядзе-Сьмірновай (ЗША) за дапамогу, без якой кніга не пабачыла б свет.

Катаваньне ў клясным пакоі

Другі год вайны прынёс новае жыццё ў вялізныя беларускія лясы: падзеі, падабенства да якіх яны не маглі й прыгадаць за ўсё сваё былое. Адмыслова падрыхтаваныя групы й рыштунак сталі прыбываць на парашутах з так званай цяпер Вялікае Зямлі. Ядра ствараных партызанскіх атрадаў пастаянна абрасталі дэзэртэрамі й уцекачамі зь лягераў для ваеннапалонных. Паколькі мабілізацыя сярод мясцовага насельніцтва сабрала мізэрны плён, былі ўжытыя «прымуццельныя» меры. Моладзі ў лясных зонах было загадана йсці ў партызанскія атрады, «не то...». Некаторыя пайшлі. Немцы хутка ўцямілі, што калі яны хочучь належна кантраляваць занятую тэрыторыю, то мусяць адмовіцца ад свайго звычайнага дэвізу: «Ніякі чужынец ня будзе насіць зброі, покуль немец будзе ягоным гаспадаром». Былі арганізаваны першыя атрады так званай Шуц-паліцыі. Іхны маральны стан не прывабіў беларусаў, бо яны глядзелі на новых гаспадароў зь недаверам і прытрымліваліся свайго «паглядзім, што будзе». Аддзелам паліцыі выдавалася такая-сякая зброя, у асноўным расейскага й польскага паходжання. Многія ўзначальваліся паволскімі немцамі — кроўнымі братамі, якім Гітлер больш давяраў. Тутэйшыя ж людзі ў лясных зонах хутка адчулі кухталю ад абаіх гігантаў, што счাপіліся тут на жыццё ці смерць. Не жадачы выбіраць ніводнага з драпежнікаў, безабаронных, яны хутка сталі лёгкай здабычай для абаіх бакоў. Драконаўскі закон — «хто ня з намі, той супраць нас», — які прымяняўся без разбору абаімі бакамі да тутэйшых, прынёс гвалт, марадзёрства, разбой, мардаваньне, пажарышчы і карныя бойні. Закон джунгляў разгуляўся тут напоўніцу.

Позна, надта позна, толькі ўпёршыся ў жыццёвую неабходнасць, тутэйшыя зразумелі, што іхнае выжываньне залежыць ад іхнага выразнага ўдзелу ў гэтай татальнай вайне. Адчуўшы пакліканьне беларускага патрыятызму, многія тыя, хто бачыў, што адбываецца, уступілі ў Беларускаю Самаахову дзеля іхнай собскай абароны і потым, напярэдадні адступленьня немцаў, стварылі атрады Беларускай Краёвай Абароны, БКА.

Спачатку і чырвоныя партызаны, і нямецкія дапаможныя арганізацыі, — ня здолеўшы дамагчыся прыхільнасці й супрацоўніцтва тутэйшых, або запалохвалі іх, або зьнішчалі. Нікчэмнікі, што служылі і там, і там, лічылі сваю вайсковую вопратку ліцэнзіяй на забойства, разбой і гвалт. Ніколі ў сваім жыцці не задавольваліся яны такім невымерным ураджаем. Вёска Марыі Каравай, што знаходзілася як ёсьць на краі вялізнага лесу, блізка да гасьцінца й чыгункі, аказалася асабліва прыступнай для абаіх ваенных сілаў. Па начах сюды прыходзілі чырвоныя партызаны пускаць пад адхон цягнікі ці наладжваць на дарозе засады на нямецкія атрады, а ўдзень зьяўляліся нямецкія карнікі працэсваць лес і спаганяць помсту на кожным, хто падазраваўся ў дапамозе іхным праціўнікам. Жыхары апынуліся ў стальной пастцы. Кожны селянін жыў на пазычаны час. Хмурым васьнежнем днём Марыя была занятая зь дзецьмі ў клясным пакоі. Другая

й чацьвертая клясы прыходзілі раніцай, першая й трэцяя — пасля абеду. Мець дзьве клясы адначасова, па восем гадзін штодня, было нялёгка. Гэта патрабавала поўнай увагі, якую Марыя, што так любіла дзяцей і сваю працу, аддавала бязмерна. Перад самым абедам быў пачуўся моцны шум за сьцяной, як раптам з грукатам расхінуліся дзьверы. Настаўніца зь дзецьмі замёрлі. У парозе паўстаў сівы барадаты чалавек у цывільных апранахах, з чырвонай зоркай на фуражцы, са злавеснага выгляду аўтаматам на правым плячы. Цёмныя, вузкія, пранізлівыя вочы яўна смакавалі тую няпэўнасьць, што адбілася на перапалоханах ма-

— Цяпер пра адукацыю, — працягнуў ён спакойна й ціха. — Дык і я ж люблю адукацыю, калі яна правільная. Адукацыя павінна быць правільная. Хіба ж так, настаўніца?

ленькіх тварыках. А з-за плечаў выцягвалі шыі яшчэ два: адзін савінай галавой, другі з маладжавым, як у дзіцяці, тварам. Марыя, здранцьвела, сядзела на лаве, аловак у ейных дрыжачых руках завіс над сшыткам. Як госьці зайшлі ў пакой, кляса заварушылася: хто заверашчаў, хто скурчыўся на лаве.

— Тихо! Всем тихо! Ведите себя хорошо, и никто ничего вам не сделает! — загадаў той, што з зоркай. Ягонья вузкія цёмныя вочы, унушальная барада й на-

чальніцкія паводзіны надалі жаху й прывялі да неадкладнага падпарадкаваньня. Ён завярнуўся й паглядзеў на сьцяну над дзьвярыма. Там пад расьпяццем вісеў герб — беларуская Пагоня. Толькі перад гэтым Марыя зьняла партрэт Гітлера адно на ўсялякі выпадак, будзе вось такое здарыцца. Тут жа загрымела аўтаматная пальба, як барадаты ўсадзіў цэлы зарад у Вялікага літоўскага Воя на белым кані ў пагоні за ворагам. Двох другіх стаялі нерухома, але з усмешкай на вуснах пільна сачылі за дзецьмі й Марыяй, якіх залп аўтамата прывёў у паніку. Марыя так і сядзела, агаломшаная, на тым жа месцы, ня ведаючы, як сябе паводзіць перад гэтымі ўзброенымі людзьмі.

— Всем сидеть как сидели! — загадаў барадаты. — Ты, — навіў ён аўтамат на Марыю, — гэта ты тут настаўнічаеш? Марыя, у шоку ад страху, не магла вымавіць ні слова.

— Гавары, баба! Ну!

— Так, — вымавіла Марыя.

— Гэта ты — Марыя Каравай?

— Так, я.

— Ты што думаеш, я ня ведаю гэтага, сука? — сплонуў ён.

Дзеці сядзелі нерухома, іхныя вочкі сачылі за кожным рухам гэтага воя з такой страшнай барадой.

— Якая ж ты савецкая жанчына, калі атручываеш маленькіх дзетак гэтай фашысцкай дрэнню? — ён ізноў падняў голас на перапужаную Марыю. Настаўніца пабялела, але прамовіла:

— Я ніколі ня думала, што чытаньне, пісьмо дый арытмэтыка неяк тычацца палітыкі, — і тут жа падумала, ці не сказала зашмат.

— Ты ня думала, га? Хто пытаецца, што ты думала? Вы чулі, хлопцы? Яна ня думала... цьфу! — перадражніў ён яе й зарагатаў, і ягонья таварышы душэўна да яго далучыліся. Раптам ягонья вусны сысьцінуліся. Маланкава, як кошка да сваёй здабычы, падскочыў да Марыі. Тварам упрытык да Марыінага, так што яна адчула агідны смурод

ным тварам. — цяпер слухайце ўважліва. Зараз вы ўсе пабяжыце дадому хуценька, як толькі ногі панясуць, і скажаце сваім бацькам, каб былі тут зараз жа праз паўгадзіны. Ясна?

Пачулася мармытаньне ў знак згоды.

— Чакайце хвілінку. Патлумачце сваім, што гэта загад. Калі каго-небудзь тут ня будзе праз паўгадзіны — будзе мець з намі размову. Зразумела?

Празь дзьве хвіліны кляса была пустая.

— Цяпер ты, — раўкнуў партызан на Марыю, — а ну, здымай гэтага нацыяналістычнага бандыта са сьцяны.

Не марудзячы, Марыя ўзяла крэсла й паднялася, каб дацягнуцца да прастрэленага пагоні. Партызан злосна сплонуў, хоць яны вакол яе й бессаромна аглядаючы ейнае цела.

— Няблага, га, хлоцы? — падміргнуў ён двум другім. — Іду на заклад, яна яшчэ тая цаца... у ложку. Шкада, што зараз часу ня маем.

Зьбялелая са страху, Марыя зьняла Пагоню, і як толькі Яна саступіла з крэсла, барадаты бесцырымонна пляснуў ёй ніжэй сьпіны.

— Ой, далібог, не благая, — згрымаснічаў ён ізноў пад рогат астатніх двоих.

У гэтай злавеснай цішыні Марыіна сэрца калацілася, чаго не выскачыла з грудзей. Праз вакно яна ўбачыла яшчэ ўзброеных партызан. Відавочна, што яны расплянавалі візыту й прынялі меры бяспекі. Спасьцерагла, што напэўна і ўся вёска абкружаная.

— І выкінь гэта на сьметнік, дзе яму й месца, — загадаў партызан. Марыя тут жа падпарадкавалася.

— Цяпер адыдзі да сьцяны. Падайце, хлопцы, мне крэсла.

Марыя падышла да сьцяны й стала, гледзячы зашклянелымі вачыма перад сабой. Партызан зь дзіцячым тварам падаў камандзіру крэсла, дзе той і выцягнуўся выгодна, любуючыся наскамі сваіх замызганах ботаў.

— Павярніся, — загадаў ён так ціха, што Марыя ледзь пачула.

— Цяпер пра адукацыю, — працягнуў ён спакойна й ціха. — Дык і я ж люблю адукацыю, калі яна правільная. Адукацыя павінна быць правільная. Хіба ж так, настаўніца?

Марыя не адказала. Яна йшла па канаце, а гэтае стварэньне ўвасабляла сабой пячорнага чалавека, што трымаў аўтамат каля ейнай сківіцы. Толькі ўсьведамленьне таго, што выскоўцы хутка зьбяруцца тут, успешвала яе й надавала ёй трохі сілаў. Гэты лясны чалавек, магчыма, ня зробіць ёй нічога перад усімі, хаця хто яго ведае...

Мэта іхнай візыты была даволі яснай: яны лічаць школу сваёй і хочучь, каб выкладаньне вядоў па савецкай праграме. Яна ўжо чула, што такое адбывалася й у іншых вёсках.

19 (11)

— Такім чынам, пачнем лекцыю нумар адзін, — працягваў партызанскі камандзір, сьвідруючы яе сваімі цёмнымі, пранізлівымі вачыма. — Слухай мяне ўважліва і будзеш адказваць, толькі калі я скажу. Ясна?

— Так, — адказала Марыя. Злосныя ноткі ў ягоным голасе ні на што добрае ёй не варажылі.

— Скажы нам, настаўніца, а хто ж ёсьць твой бацька?

Марыя маўкліва паглядала на кожнага зь іх.

— Ну?! Фашысцкая сука, — сплюнуў ён злосна. — Мы што, чакаць будзем? ці нам скарыстаць гэтага прымусу, каб дапамагчы табе? — і ён з размахам ляснуў затворам аўтамата.

— Я ня памятаю свайго бацькі, — ледзь чутна адказала Марыя.

— Яна ня памятае свайго бацькі... чулі, хлопцы? Добра, гэтак жа самы час, каб асьвяжыць тваю памяць.

Ён кінуў галавой. Хлопец зь дзіцячым тварам падскочыў да Марыі, схопіў яе за руку і шпурнуў да камандзіра. Той злавіў яе за валасы і пляснуў зьдзічэла па твары, потым зноў торгнуў да сьцяны. У Марыіных вачах паплылі каляровыя зоркі, галава закруцілася, з носу пацякла кроў. Яна ледзь утрымалася на нагах.

— Такім чынам, — працягваў барадаты, — спрабуем ізноў: хто твой бацька?

— Я ж вам сказала...

— Арпём! — прашыпеў барадаты. — Дапамажы ёй успомніць.

Некалі ж была камсамолкай. Як жа ж яна забылася? Савіная галава падскочыў да жанчыны і скруціў ёй руку за шыю так моцна, што Марыя закрывчэла ад болю, скурчыўшыся з агіднай гримасай на скрываўленым твары.

— Слухаем зноў, фашысцкая сука! — закрычэў камандзір.

Марыя больш не магла зносіць катаваньня. Трэ было нешта сказаць, каб супакойць барадатага.

— Мой бацька...

— Ну! Хто ён?

— Таварыш Сталін, — прарыпела жанчына.

Хватка на ейнай левай руцэ саслабела.

— Сталін табе не таварыш, фашысцкая падла! — загрымеў голас. — Ты ганьбіш вялікага бацьку Сталіна і нашу сацыялістычную радзіму. У Сталіна няма жалю да такіх падонкаў, як ты.

З хуткасьцю пантэры ён накінуўся на жанчыну, калоцячы яе з усёе сілы. Марыя захісталася, хапаючы паветра, і потым страціла прытомнасьць.

Ачуняўшы, адчула, што ляжыць на падлозе. Усё ейнае цела й твар жудасна балелі. У пакоі было шумна, зьбіраліся жыхары вёскі.

— Давайце варушыцеся! У нас ня цэлы дзень часу! — падганяў іх голас каля дзвярэй.

Рукі паднялі Марыю з падлогі; мутна яна ўбачыла матчын заплаканы твар, але ў Марыі не было нават сілаў, каб заплакаць.

Пакуль Аксінья выцірала кроў з твару дачкі, вяскоўцы моўчкі глядзелі на іх. Тады ўсадзілі яе на прядню лаву.

Мужчына з зоркай прыхінуўся да стала, зыркаючы вачыма па клясным пакоі.

— Жыхары Шулаў. Мая прамова будзе кароткай і лагоднай. Вы бачыце перад сабой настаўніцу ваших дзяцей. Яна пасьмела адмовіцца дапамагачь нам, і нам прыйшлося ласкава яе папрасіць.

Ціхі ягоны голас нікога не надурьў.

— Перш за ўсё, я мушу папрэдзіць вас, што гэта — урок для кожнага. Мы не пацярпім супраціўленьня, але й не пашкодзім тым, хто будзе нам дапамагачь. З заўтрашняга дня вы будзеце выпраўляць дзяцей у школу, як і раней. Я ўпэўнены, іх будучы вучыць правільна. Адзіная розьніца, што яны будуць вучыцца таго, што хоча Савецкая ўлада, і ня будуць больш аб'ектам ні нямецка-фашыстоўскай, ні беларуска-нацыяналістычнай прапаганды. Марыя Каравай добра ведае савецкую праграму, і я ўпэўнены, што яна будзе паслухмянай, як і ўсе вы астатнія. Пытаньні ёсьць?

Стаяла магільная цішыня.

— Я прымаю вашае маўчаньне за згоду. Добра. Ня ўздумайце не пускаць дзяцей у школу. Гэта не дапаможа. Зразумела?

Зноў нікае рэакцыі.

— Ну, раз мы так хуценька вырашылі гэтае важнае пытаньне, перад тым, як закрыць нашае паседжаньне, я хацеў бы нагадаць вам, што мы яшчэ вернемся зусім. Гэта значыць, мы заўсёды вакол. Ня ўздумайце дурыць нас. Паседжаньне закрыта.

Тым жа днём, шмат пазьней, як адышлі партызаны, зьявіліся шуц-паліцаі з Гарадка. Яны распытвалі людзей, намагаючыся выцягнуць якую

па краіне. Шмат камандзіраў атрадаў з абаіх бакоў сталі настолькі вядомымі за свае барбарскія дзяньні, што адно толькі ўзгадваць іхных імёнаў наводзіла жах на няшчасных сялян.

Позьняй восеньню да Шулаў дайшла вестка, што шуц-паліцайскім атрадам, які дзейнічаў у іхнай акрузе, камандаваў нехта Бэргдорф, паволскі немец з паходжаньня, надта ж крыважэрны.

Зходам гэтай вайны людзі ўжо перасталі дзівавацца, як жа былі магчымыя гэтакія рэчы ў краіне, дзе жыла нацыя, што спрадвеку цаніла закон і парадак, а не дзярлівасьць

Два дні таму ён пры дзённым сьвятле расстраляў па падазрэнні ў дапамозе партызанам жыхароў Ластаўкі, тры кілямэтры адсюль. А перад тым расправіўся зь мірнымі сялянамі ў вёсцы, што была за пяць кілямэтраў.

Як людзі апавялі, дзеянні Бэргдорфа не былі выкліканыя ваеннай неабходнасьцю. Яго малявалі як чалавека, у чыёй практыцы было пазьбягаць сутрэч з партызанамі, але які быў спэцыялістам у гвалце й рабаваньні насельніцтва, якое сам жа ж павінен быў абараняць.

Пэўна што бэргдорфаўскія хлопцы мусілі ўхваляць густы ды ўцехі свайго камандзіра, у якія для разнастайнасьці ўвдзіліся масавыя оргіі з тутэйшымі дзяўчынамі, карныя выправы, разбой і пажарышчы.

Зходам гэтай вайны людзі ўжо перасталі дзівавацца, як жа былі магчымыя гэтакія рэчы ў краіне, дзе жыла нацыя, што спрадвеку цаніла закон і парадак, а не дзярлівасьць, як асноўныя стаўпы існаваньня.

Я хацеў бы нагадаць вам, што мы яшчэ вернемся зусім.

Гэта значыць, мы заўсёды вакол. Ня ўздумайце дурыць нас.

Паседжаньне закрыта

інфармацыю аб партызанскім атрадзе, што ашчаслівіў іх сваёй візытай ураніцу. Ня шмат яны дазналіся.

Людзі былі надта запалоханыя, каб размаўляць. Усе адчувалі сябе заціснутымі ў стальную пастку супрацьлеглых сілаў. І выйсьця зь яе не было.

Паліцаі выпілі самагонкі, закусілі яешняй са скваркамі й сышлі на захадзе сонца. Марыя, з агухлым тварам, з выбітымі зубамі, ляжала ўдома ў ложку. Наступнага дня і пару тыдняў потым школа стаяла пустой.

Забойства

Зоны, падкантрольныя партызанам і немцам, былі рухомымі й цяжкавызначальнымі; часам яны перакрывалі адна адну, і шляхі супрацьборных сілаў скрываўляліся. Нельга было сказаць, хто тут сёньня гаспадар і што прынясе заўтрашні дзень.

Гэта залежала ад многіх фактараў. Жыхары ўскраінных вёсак былі на правах дзічыны — аб'ектам для рабаўніцтва, гвалту й рэпрэсіяў. Навіна аб зьнішчэньні цэлых вёсак, спаленых разам з жывымі жыхарамі, пажарам пранеслася

няне ненавісных рабаўнікоў ці карнікаў.

Неяк позна ўвечары, калі ў Аксіньінай хаце мігцеў слабы агенчык, змагаючыся за сваё жыцьцё на кончыку самаробнага кнота, умакнутага ў скрыню з каштоўнай газай на дне, Марыя няньчыла малую Аленку. Дзіця крэпка прастыла, яно плакала, кашляла, не давала Валодзю заснуць.

Маці падмяла падлогу й

выйшла на двор па дровы, як раптам пачула гукі з дарогі, што йшла ад гасьцінца да вёскі. Хутка ўжо сабачы брэх разьнёс гэтую вестку па ўсёй вёсцы. Аксінья ўраз забылася, навошта выбіралася на двор, і пабегла назад у хату папярэдзіць дачку.

— Партызаны, Маня! — прашапталася яна з жахам, усё трымаючыся за клямку й ня ведаючы, што ж рабіць. Не падавалася ёй, што шуц-паліцаі маглі б заявіцца ў такі позьні час.

— Дзе, мама? — спыталася Марыя.

— Ды во на вуліцы. Я бачыла іх, двух заладаваных саней, мо й болей. Божа мой, злітуйся Ты над намі, захіні нас ад ліхога.

Яна перахрысьцілася й пачала чытаць малітвы, узняўшы вочы да іконаў у куце над сталом.

Марыя кінула ўстрывожаны пагляд на дзверы й зноў стала калыхаць і супакойваць Аленку. Будзе, што будзе, вырашыла яна, што ўжо тут можна зрабіць...

У снягах зашаркалі цяжкія боты, і дзверы шырака расхінуліся. Марыя выглянула з-за перагародкі пабачыць, хто тут уваліўся.

І раптам аслупянела, ня верачы сваім вачам.

Твар чалавека наперадзе быў больш чым знаёмым.

Ня можа быць!

Маці таксама азірнулася й залыпала вачыма, каб пераканацца ў тым, што яны бачаць.

Мужчына ў паліцайскай вопратцы ўвайшоў у хату, як гаспадар гэтага дому; за ім тут жа зьявіліся яшчэ двух.

Аксінья больш не магла стрымацца. Кінулася да мужчыны й пачала запрашаць яго. А ён з аўтаматам наперавес так і стаяў, уладарна калыхаючыся на пятках.

— Ваня, даражэнькі, няўжо гэта ты?

Ягоны адказ прымусіў яе схамянуцца.

— Ты што, старуха, знаеш, как мяня зовут?

— Так-так, ты ж Ваня Калпакоў, той што...

— Меня зовут Бэргдорф! — аб'явіў ён, зьняважліва адапхнуўшы жанчыну ўбок, быццам надакучлівую муху.

Аксінья аслупянела. Ці гэта той чалавек, якога яны даглядалі, якому вярнулі здароўе, ці яна памыляецца? Няпэўнасьць была невыноснай. З трывогай у голасе яна зноў прамовіла:

— Ванечка, міленькі... хай зь ім, як ты завесься цяпер. Для нас ты сябар, якому мы некалі дапамаглі...

СПАДЧЫНА

— Заткнісь, дура старая! — зароў сяржант. — Перестань тут лепетаць, скажы лучше, где твая дочка, недотрога эта.

Гаворачы так, ён азіраўся па пакоі. Аксінья, разгубленая, разглядала яго бліжэй. У мундзіры мышынага колеру, з сяржанцкімі пагонамі, ён цалкам розніўся ад таго слабога, параненага, закрываўленага стварэньня, якое яны ўсьцягнулі са свайго ганку ў хату. Зрэшты, да таго ж ён быў п'яны й небясьпечны.

Аксінья няк не магла знайсці тлумачэньняў ягонай грубасьці. Густыя цёмныя валасы, што выглядалі з-пад пілоткі, тонкія вусы, рукі ў бакі, шмэйсараўскі аўтамат на правым плячы, уладны голас, прызвычаны да неадкладнага падпарадкаваньня, — ці гэта той чалавек, які ператварыўся з таго слабака?

Ігэта той самы чалавек, якога лічылі карай па ўсёй акрузе?!

За перабіўкай, трымаючы Аленку, стаяла Марыя, калоцячыся са страху. Умомант яна ўжо пашкадавала, што пабілася зь ім у леснічоўцы. І цяпер ягоныя крыважэрныя вочы — наколькі Яна магла бачыць адсюль — шукалі яе.

Аксінья як бы не заўважыла ягонага пытаньня й зь вялікім намаганьнем рызыкнула супакойць яго. Сьмела падышоўшы, узяла за руку, паспрабавала ўсадзіць за стол.

— Ванечка, сынок... Так рада, што ты зайшоў. Зрабі нам ласку, будзь нашым госьцем, сядай тут... І вы таксама, — Яна запрасіла й тых двух узброеных, што стаялі ля дзвярэй і выразна выяўлялі вялікую зацікаўленасьць у тым, што зьбіраецца рабіць іхны камандзір далей.

Бесцырымонна Бэргдорф зноў адшпурнуў жанчыну ўбок, і Аксінья адляцеўшы да сьцяны, бразнулася аб лаву.

— Сука старая! — зароў паліцай. — Я задал тебе вопрос: где твоя дочь? Мне пора рассчитать с ней.

Без далейшых дырымоніяў ён накіраваўся ў спальню, дзе стаяла Марыя, прыціскаючы Аленку да грудзей.

— А, вот ты где, мой милосердный ангел! — усклікнуў ён з наўмыснай радасьцю. — Ты что, не рада меня видеть? Я же говорил тебе, ты еще увидишь меня, и вот я тут. Теперь запомни: здесь не лесничевка. Здесь я хозяин.

Ёй не было куды падзецца.

Як ён увайшоў, зараз схопіў яе за руку. Завязалася валгузня.

Падонак выхапіў дзіця й шпурнуў яго долу.

Нялюдзкі лямант запоўніў хату.

— Ваня, не чапай яе! Ваня! — закрычэла Аксінья.

Яна хапала яго рукамі, намагаючыся адцягнуць нелюдзя ад дачкі. Марыя, чый жах узняўся да адчаю разьдзіраючым вушы энкам ейнае дзіцяці, павісла на руцэ паліцай, як ён пінаў каваным ботам пісклявы скрутак пад сваімі нагамі. Аксінья цягнула яго за прыпол мундзіра.

Ён разьюшана зь сілай завярнуўся, і абедзьве пакаціліся па падлозе. У той жа момант у маленечкім пакоі выбухнула, як бліскавіцай.

Марыю скасіла з ног, і сьвет павольна паплыў у цемру...

▶ ТРЫБУНА

НАЙНОУШЫ БЕЛАРУСКІ ЛІТПРАЦЭС: ВЫДАННІ, СУПОЛКІ, ІМЁНЫ

«Літаратурная Беларусь» прапануе трыбуну творцам розных пакаленняў і мастацкіх перакананняў. Сённяшні «лектар» — прадстаўнік маладой паэтычнай генерацыі — гаворыць пра сваё бачанне з'яваў і падзеяў сучаснага літаратурна-грамадскага працэсу.

Запрашаем да прамоваў на нашых старонках і іншых крытыкаў ды мастакоў!

Зміцер ВІШНЁЎ

Уводзіны

Як не існуе формулы кахання, так няма і формулы таленту; а таму кожная ацэнка творчасці сучасніка можа натыркнуцца на падводныя камяні асабістых адносінаў, сяброўскіх ці непрыязных. Як бы там ні было, але крытыкі заўсёды вылучаюць адны імёны і пакідаюць па-за сваёй увагай іншыя. Таму і я буду суб'ектыўным...

Ад пачатку хацеў бы засведчыць сваю нязгоду з цвёрджаннямі кшталту «гадоў пятнаццаць мы маем крызіс літаратуры (і не толькі беларускай). Асаблівых доказаў гэтаму не патрабуецца. Яны ўсе відавочныя» (Леанід Галубовіч, «ЛіМ», 2006, 15 снежня). Для мяне ж відавочна адваротнае...

І ўсё ж, як бы гэта парадаксальна не выглядала, пачну з таго, чаго ў нас няма. У Беларусі, відавочна, адсутнічае арт-рынак, на тэлебачанні няма прафесійных літаратурных праграмаў, дзяржава практычна не падтрымлівае літаратурны сектар (фестывалі, семінары, конкурсы, незалежныя часопісы, выдавецтвы, няма спецыяльных прэміяў, стыпендыяў), адсутнічаюць падатковыя льготы для беларускіх кнігавыдаўцоў. Але, як ні дзіўна, нягледзячы на ўсе гэтыя праблемы, апошнія пятнаццаць гадоў нашая літаратура памаццела і выглядае на фоне еўрапейскай не самай горшай, а хутчэй малавядомай для масавага еўрапейскага чытача. Нельга адмаўляць і досвед часткі беларускай савецкай літаратуры, якая, безумоўна, спрычынілася да сучаснай літаратурнай сітуацыі. Перадусім гэта творы Міхася Стральцова, Янкі Маўра, Уладзіміра Караткевіча, Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Алеся Асташона, Алеся Наўроцкага... Нельга забывацца і на тое, што на пачатку ХХ стагоддзя беларус-

кая літаратура была фактычна выражаная «пад карань». Нашыя тагачасныя мадэрністы і авангардысты (Паўлюк Шукайла, Тодар Кляшторны, Валеры Маракі, Уладзімір Хадька, Міхась Чарот, Алесь Дудар, Юрка Лявонны) былі рэпрэсаваныя, і гэта, напэўна, адкінула нашу літаратуру на дзесяцігоддзі. Нездарма пасля навучання ў школе большасць выпускнікоў асацыююць усю беларускую літаратуру з вайной і калгасам...

Часопісы, газеты, інтэрнэт

Нягледзячы на тое, што ў краіне адсутнічае ўладкаваны літаратурны ці медыярынак, у Беларусі ўсё ж выходзяць літаратурныя часопісы і газеты. Прычым заўважная тэндэнцыя апошніх пятнаццаці гадоў: паступовы перанос цэнтра літаратурнай увагі з дзяржаўных на недзяржаўныя перыядычныя выданні. Паранейшаму з'яўляюцца дзяржаўныя часопісы на беларускай мове «Полымя» і «Маладосць», на расійскай — «Нёман» і «Всемирная литература», газета «Літаратура і мастацтва». Недзяржаўных часопісаў болей («Дзеяслоў», «Arche», «Паміж», «rARTisan», «Тэксты», «Калосьсе», «Фрагменты», «Правінцыя», «Топас», газеты «Наша Ніва» і «Новы Час» з «Літаратурнай Беларуссю»). З незалежных часопісаў рэгулярна выходзяць толькі «Дзеяслоў», «Arche» (апошні арыентаваны не на мастацкія, а на аналітычныя тэксты). Таму прастора перыядычнага літаратурнага друку ўсё ж завузка. Сітуацыю часткова выпраўляе інтэрнэт, дзе з'явіліся літаратурныя сайты са сваімі форумамі, віртуальнымі выданнямі, дзённікамі. Сярод інтэрнэт-рэсурсаў, якія асвятляюць культурнае жыццё Беларусі, можна вылучыць спецыфічна літаратурны сайт litara.net, маладзёвую старонку uff-by.org (дзе з'яўляецца інфармацыя пра літаратурныя імпрэзы, інтэрв'ю з пісьменнікамі) і студэнцкі праект studfarmat.org. Асаблівай увагі заслугоўвае электронная бібліятэка knihi.com ды інтэрнэт-крама knihi.net.

Дзяржаўныя літаратурныя выданні цягам апошніх гадоў відавочна ідэалагізаваліся. Асабліва заўважны ў гэтым сэнсе змены ў змесце тыднёвіка «Літаратура і мастацтва», які прэтэндуе на ролю «газеты творчай інтэлігенцыі Беларусі». Насамрэч газета выконвае функцыю рупара дзяржаўнай ідэалогіі і ёсць «грамадскай пляцоўкай» для так званых «правільных літаратараў», дзе апошнія публікуюць свае творы. У газеце, напрыклад, можна знайсці такія паэтычныя радкі:

«Амерыка, спаць не дае табе чужое багацце. // Каго б толькі ты // Не пусціла на друз, // А не дазваляў табе // Разгуляцца // Непераможны // Савецкі Саюз» (У. Карызна, «ЛіМ», 2007, 10 снежня). Для газеты «ЛіМ» гэта, напэўна, высокі «штыль» паэзіі... Можа, гэта лімаўскі постмадэрнізм?..

Недзяржаўная газета «Наша Ніва» падобных твораў не друкуе, але часам даволі суб'ектыўна асвятляе тэмы ці іншыя мастацкія і літаратурныя з'явы (напрыклад, артыкулы А. Фядуты). Газета ігнаруе таксама і некаторыя вартыя ўвагі літпадзеі, кіруючыся, напэўна, толькі ёй зразумелымі крытэрамі. Аднак можна толькі ўхваліць працу рэдакцыі ў яе імкненні да прамой прыгожага беларускага пісьменства — публікацыю кніжнай серыі «Кнігарня Наша Ніва».

Пэўную ролю ў літаратурным працэсе адыгрываюць і дзяржаўныя газеты «Культура» і «Звязда». У сярэдзіне 90-х менавіта дзякуючы «Культуры» ў беларускую літаратуру сур'эзна ўвайшоў тэрмін «постмадэрнізм». На жаль, літаратурна-філасофскага шчытку «ЗНО», што раз на месяц выходзіў пры газеце, цяпер няма. У сучасных варунках газета ігнаруе многія недзяржаўныя літаратурныя і мастацкія падзеі і засяроджаная збольшага на афіцыйных мерапрыемствах. Газета «Звязда» час ад часу друкуе літаратурныя творы. У часопісе «Роднае слова» пачалі з'яўляцца ўдумлівыя літаратурныя даследаванні. Часам літаратурныя творы змяшчае недзяржаўная газета «Народная воля».

Нарэшце, у другой палове 2007 года ў газеце «Новы Час» штотомісяц высылкамі Саюза беларускіх пісьменнікаў пачаў выдавацца дадатак «Літаратурная Беларусь».

Выдавецтвы і кніжныя серыі

У дзяржаўных выдавецтвах фактычна існуе забарона на выхад тых твораў, якія альбо не ўпісваюцца ў мадэль постсавецкага рэалізму, альбо належаць аўтарам, якія ўваходзяць у апазіцыйны Саюз беларускіх пісьменнікаў.

У серыі «Дэбют» дзяржаўнага выдавецтва «Мастацкая літаратура» выйшла некалькі кніг, якія выклікалі чытацкі розгалас. Гэта — «Галоўная памылка Афанасія» Югасі Каляды, «Вясна ў кароткім паліто» Зміцера Арцоха, «Вогнепаклоннік» Янкі Лайкова, «Даты» Усевалада Гарачкі, «Сонца за тэрыконамі» Юліі Новік ды інш.

Але большасць кніг якаснай мастацкай літаратуры належыць прыватным выдавецтвам: «Беларускі кнігазбор», «Логвінаў», «Медысонт», «Радыела-плюс», «Выдавецтва Віктара Хурсіка», «Галіяф» і інш. І гэта нягледзячы на тое, што ў недзяржаўных выдавецтвах, якія спецыялізуюцца на беларускамоўнай кніжцы, пастаўлены ў даволі жорсткі ўмовы. За свой кошт яны могуць выдаваць

вельмі мала, бо вольных сродкаў не стае, а продаж часцей за ўсё абмежаваны... Прадаюцца кнігі толькі вядомых аўтараў. Апошнія некалькі гадоў існуе практыка перашкоды публічных выступаў. На тэлебачанне трапляюць толькі пісьменнікі, якія ўваходзяць у нядаўнаствораны «правільны» Саюз пісьменнікаў. На дзяржаўным радыё падобная сітуацыя...

Сярод найбольш цікавых і неардынарных недзяржаўных кніжных серыяў трэба вылучыць «Другі фронт мастацтваў». Пералічу некаторыя выданні: Пятро Васючэнка — «Адлюстраванні першатвора», Вольга Гапеева — «Рэканструкцыя неба», Усевалад Гарачка — «Пралетарскія песні», Лера Сом — «Свабода Слова Зіма», Сяргей Кавалёў — «Стомлены д'ябал», Ілля Сін — «Нуль» і інш. З найбольш «раскручаных» кніжных серыяў, — галерэя «Б». У ёй выйшлі кнігі Міхася Баярына «Шалены вертаградар», Юрася Барысевіча «Цела і тэкст». У серыі «Кнігарня «Наша Ніва» пабачылі свет «Суд на Каляды» Алеся Кудрыцкага, анталогія жаночага апавядання «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю», кніга замежных перакладаў «Бабілёнская бібліятэка» ды многія інш.

У 2006 годзе заснаваў бібліятэчка часопіса «Дзеяслоў», у якой надрукаваныя кнігі Анатоля Івашчанкі «Вершнік», Усевалада Сцебуркі «Крушні», «Бліндаж» Васіля Быкава, а таксама кнігі Анатоля Кудраўца і Сяргея Дубаўца.

Суполкі і асобы

У 90-я гады ХХ ст. паўстаў новы літаратурны рух «Бум-Бам-Літ». Даволі хутка назва набыла пераноснае значэнне, і нейкі час усё неардынарнае альбо незразумелае называлі бумбамлітам.

Адметнай з'явай было і ёсць Таварыства Вольных Літаратараў, якое, як і ББЛ, было заснаванае ў 90-я. Суполка выдае часопіс «Калосьсе», які, на жаль, выходзіць даволі нерегулярна. У часы свайго росквіту суполка выпусціла вялікую колькасць невялічкіх кніжак у серыі «Паэзія новай генерацыі». Акрамя таго, ТВЛ час ад часу ладзіць міжнародныя семінары і раз на год уручае прэмію «Гліняны Вялес» за лепшую кнігу года.

Варта згадаць і літаратурную суполку «Вулей», якая пэўны час друкавала самвыдатаўскую газету «Соты». На жаль, групоўка вельмі хутка развалілася.

У 2001 годзе заявіла пра сябе суполка «SCHMERZWERK», у якой сабраліся радыкальныя мастакі і літаратары: Юрась Барысевіч, Вальжына Морт, Вольга Гапеева, Альгерд Бахарэвіч, Ілля Сін, Зміцер Вішнёў. Суполка надрукавала свой маніфест у часопісе «rARTisan» і беларуска-нямецкай анталогіі «Лінія фронту-1» (2003). «SCHMERZWERK» ладзіць фестывалі і акцыі, выдае кнігі і часопіс «Тэксты».

У новым тысячагоддзі гучна заявілі пра сябе ўдзельнікі лі-

таратурнай групоўкі «Яна-трыён». Яны маюць свой маніфест і актыўна бяруць удзел у розных акцыях і фэстах (Адам Шостак, Юрась Ленскі, Вольга Рагавая).

Варта адзначыць, што творчыя сілы часта гуртуюцца не толькі вакол літаб'яднанняў, але і вакол газет і часопісаў — і «навязваюць» сваю канцэпцыю літаратурнага працэсу...

Фестывалі, кангрэсы, семінары, конкурсы і еўрапейскі кантэкст

Сярод найбольш «раскручаных» фестываляў можна назваць штогадовы «Не-фармат», у якім акрамя літаратараў бяруць удзел перформары, мастакі, музыкі. Можна згадаць таксама вандруючыя фэсты «Дзень муміфікатара» і «Адсутнае беларускае мастацтва». Некалькі разоў праводзіўся міжнародны літаратурны фестываль «Парадак слоў». Усе вышэй пералічаныя акцыі адбываюцца дзякуючы прыватнай ініцыятыве, і даволі часта бюджэт імпрэзаў проста мінімальны (альбо наагул адсутнічае). Затое ў краіне заўсёды ёсць грошы на «Дажынкі» і «Славянскі базар». Думаецца, што бюджэт аднаго з гэтых дзяржаўных мерапрыемстваў дазволіў бы правесці дваццаць падобных недзяржаўных, прычым на добрым узроўні. У нас шмат што фінансуецца, але ўзяць удзел у такіх акцыях могуць асобныя «правільныя творцы».

У апошнія дзесяць гадоў відавочна ўзрастае цікавасць еўрапейцаў да сучаснай беларускай літаратуры. Выйшла шмат сумесных зборнікаў: беларуска-шведскі зборнік «4 + 4 + 4» (1999), беларуска-нямецкія «Лінія фронту-1» (2003) і «Лінія фронту-2» (2007), беларуска-украінскі «Сувязь-разрыў» (2006), беларуска-польска-літоўскі паэтычна-мастацкі альманах (2008). Выходзяць анталогіі беларускай паэзіі на розных славянскіх мовах. Нашыя літаратары займаюць першыя месцы на міжнародных фестывалях. Да прыкладу, Вальжына Морт атрымала першае месца ў 2005 годзе ў Славеніі на фестывалі «Віленіца». У 2007 годзе ў чэшскім Брно прайшоў месяц беларускай літаратуры.

За савецкім часам творы беларускіх літаратараў ведалі выключна праз расійскую культуру (напачатку аўтара перакладалі на расійскую, а потым ён мог быць перакладзены на іншую еўрапейскую мову). З развалам Савецкага Саюза сітуацыя кардынальна змянілася, і нашу прыгожую пісьменнасць як бы законсервавалі. Але цяпер заўважная тэндэнцыя ўтварэння перакладніцкіх школаў з беларускай на еўрапейскія мовы — у першую чаргу на нямецкую і шведскую.

Магчыма, з цягам часу менавіта праз гэтыя мовы ў свеце будучы ведаць лепшыя творы беларускіх пісьменнікаў...

ДАСЛОЎНА

Беларусь у свеце здаўна славіцца друкарамі і выдаўцамі, якія — не шкадуючы сілаў і часу — апекаваліся ды апякуюцца нацыянальнай кнігай. У нашай сучаснасці адзін з першых апантанцаў кніжнай нівы — Кастусь Аляксеевіч Цвірка, паэт, навуковец, сябар Рады Саюза беларускіх пісьменнікаў, старшыня МГА «Беларускі кнігазбор» і галоўны рэдактар кнігазбораўскай «Залатой серыі». Сённяшняя гутарка з ім — пра поспехі і клопаты нацыянальнага недзяржаўнага выдавецтва.

«Б»: Міжнароднаму грамадскаму аб'яднанню «Беларускі кнігазбор» і ягонаму выдавецтву — ужо другі дзесятак гадоў. Вашаму наробку могуць пазаздросціць любыя беларускія выдавецтвы. Нагадаем гісторыю «Кнігазбора»...

Кастусь Цвірка: Задума вялікай, 200-томнай кніжнай серыі «Беларускі кнігазбор» узнікла ў мяне, калі я як аспірант Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору нашай Акадэміі навук вывучаў літаратуру Беларусі XIX стагоддзя і ранейшых часоў. Колькі адкрылася ў ёй цікавых, я сказаў бы — велічных імён, малавядомых або зусім не вядомых усім нам! Толькі мы з розных прычын, часта надуманых, занябалі іх, фактычна выключыўшы з літаратуры і гэтым самым вельмі яе збядніўшы.

Калі б можна было падняць з забыцця і вярнуць чытачу многагранную творчасць выдатных беларускіх пісьменнікаў як старажытнасці, так і новага часу, на якіх бы мовах яны ні вымушаны былі пісаць, усе мы ўбачылі б, якую вялікую літаратуру, якую багатую культурную спадчыну мае беларускі народ.

Пачаў я са складання плана-праспекта многатомнага выдання. І от план ёсць, мэта акрэслілася. Але як гэта ўсё рэалізаваць? Пэўне ж, трэба было ствараць нейкую выдавецкую структуру, знайсці людзей прадпрымальніцкай «жылкай». Шукаць давалося доўга. Бо хто адважыцца падымаць непад'ёмнае? І ўсё ж такі чалавек знайшоўся. Гэта — метадыст Дома літаратара Генадзь Вінярскі, які загарэўся праектам. Да нас далучылася як юрыст і галоўны бухгалтар яшчэ Марына Адамовіч. Мы ўтраіх, а таксама шэраг літаратараў і навукоўцаў стварылі і зарэгістравалі сваю арганізацыю — Міжнародны фонд «Беларускі кнігазбор» (цяпер — МГА «Белкнігазбор»). З дапамогай спонсараў мы выдалі мой план-праспект асобнай брашурай. За свае сродкі звярталі першы том серыі — «Выбраныя творы» Яна Чачота. Вярсталішычыка — Вадзіма Ногу — падказаў Аляксей Пашкевіч, які працаваў тады намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Першацвет» і спрыяў нам. Афармленне серыі выканаў мастак Мікола Казлоў. Выпусціць кнігу ў свет дапамаглі нам кіраўнікі міністэрства інфармацыі (тады яго называлі інакш) Станіслаў Нічыпаровіч і Уладзімір Бельскі, які да гэтага працаваў рэдактарам «Чырвонай змены». Кніга Яна Чачота, якая выйшла ў 1996 годзе, і распачала серыю. Ствараць «Беларускі кнігазбор» дапамагла нам і прадстаўнічая рэдакцыйная рада, у якую ўвайшлі вядомыя пісьменнікі і навукоўцы Серафім Андрэюк, Уладзімір Арлоў,

Рыгор Барадулін, Янка Брыль, Генадзь Бураўкін, Ніл Гілевіч, Янка Запруднік, Васіль Зуёнак, Віктар Каваленка, Анатоль Клышка, Алег Лойка, Міхась Мушынін, Арсень Ліс, Адам Мальдзіс, Іван Саверчанка, Янка Саламевіч, Галіна Тычка, Мікола Хаўстовіч, Вячаслаў Чамярыцкі, Іван Шамякін, Язэп Янушкевіч і інш.

«Б»: «Беларускі кнігазбор», які вяртае народу яго шматвекавую літаратурную і гісторыка-культурную спадчыну, — выданне, несумненна, вялікай дзяржаўнай важнасці. Дык як жа дапамагае дзяржава ў выданні гэтай залатой бібліятэкі Беларусі, на што, пэўна ж, патрэбны немалыя фінансавыя сродкі?

К.Ц.: Першыя пяць ці шэсць тамоў серыі выйшлі з дзяржаўнай падтрымкай — 50 % фінансавання. Але ў 1998 годзе нам адмовілі ў ёй. З таго часу нам самім даводзіцца шукаць сродкі для выдання серыйных кніг. А гэта ў нас — самае складанае, бо выданне класічнай літаратуры, на жаль, сёння — справа непрыбытковая. Калі б было, за што, мы выдавалі б значна больш кніг серыі.

«Б»: Колькі ўсіх кніг выдадзена і які іх агульны наклад?

К.Ц.: На сённяшні дзень выйшла 42 тамы «Беларускага кнігазбору». Спачатку тыраж быў даволі значны: ад чатырох да дзесяці тысяч асобнікаў. Але ён паступова зніжаўся і сёння дайшоў да адной тысячы асобнікаў. Прычын некалькі: нізкая пакупніцкая здольнасць людзей і бібліятэк, якія аддаюць перавагу кнігам дзяржаўных выдавецтваў; неспрыяльныя ўмовы для беларускасці...

«Б»: Якімі выданнямі «Беларускі кнігазбор» ганарыцца найперш?

К.Ц.: Мы ганарымся ўсімі без выключэння тамамі серыі. Кожны ж том — гэта асэнсаванае выданне ўсяго самага значнага з творчасці пісьменніка. Мы паказваем яго ва ўсім бляску. У кожным разе ў нас аткая мэта, жаданне. Асабліва задаволены мы тым, што пазнаёмлі шырокага чытача з творчасцю забытых намі або проста занябаных выдатных пісьменнікаў, такіх, да прыкладу, як

Францішка Уршула Радзівіл, Зарыян Далэнга-Хадакоўскі, Аляксандр Ельскі, Вацлаў Ластоўскі, Ігнат Дамейка, Рыгор Крушына, Наталля Арсеннева, Ігнат Дамейка, Гаўрыла Гарэцкі, Ян Чачот, Часлаў Пяткевіч...

«Б»: Заснаванне Вашай «Залатой серыі» некаторыя напачатку ўспрынялі скептычна. Пашанотныя кнігі — найлепшы ім адказ. А чаго не хапае, што турбуе?

К.Ц.: Не хапае, паўтаруся, аднаго — фінансавых сродкаў. Гэта і турбуе ўвесь час.

«Б»: Пра кнігі «Беларускага кнігазбору» ахвотна пішуць. Тым не менш, якія навінкі 2008 года?

К.Ц.: У гэтым годзе выйшлі пакуль што дзве серыйныя кнігі: аднатомнікі выбраных твораў Аляксея Каршюка (ён быў зладзены ў друк яшчэ ў мінулым годзе) і Кандрата Крапівы (выдадзены сумесна з «Беларускай навукай»). У бліжэйшы час мяркуючы выдаць такія ж аднатомнікі народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна і славутага святара Адама Станкевіча, а таксама зборнік беларускіх пісьменнікаў, якія загінулі падчас сталінскіх рэпрэсій.

«Б»: А што — у рэдактарскіх шуфлядах? Чаго чакаць і на што ашчаджаць грошы Вашым чытачам?

К.Ц.: У нашых шуфлядах — гатовых рукапісаў нямала. Свайго выхаду чакаюць аднатомнікі выбраных твораў Міколы Ермаловіча, Паўла Шпілеўскага, Мікалая Каспяровіча, Мікалая Нікіфароўскага, Адама Багдановіча, сучасных беларускіх пісьменнікаў, якія казалі сваё важнае слова ў літаратуры, зборнік «Гістарычны і рыцарскі раман эпохі Адраджэння» і інш. Вельмі б хацелася сабраць і выдаць творы многіх пісьменнікаў, якія загінулі ў сталінскіх зацэнках і лагерах, а таксама беларускіх пісьменнікаў-эмігрантаў, такіх, як Масей Сяднёў, Уладзімір Дудзіцкі, Аляксей Салавей, Юрка Віцьбіч...

«Б»: На паліцах кнігарняў можна заўважыць і іншую літаратуру, выдадзеную «Кнігазборам». Ці шмат друкуецца пазасерыійных кніг і — якім чынам?

К.Ц.: Так, менавіта новаўтворанае выдавецтва «Кнігазбор» рыхтуе да друку і выдае кнігі, бо ў сувязі з уступленнем у сілу «Закона аб грамадскіх арганізацыях» у новай рэдакцыі МГА «Беларускі кнігазбор» мусіла здаць ліцэнзію на выдавецкую дзейнасць і займаецца толькі каардынацыйнай справай па падрыхтоўцы да друку кніг. А так апроч кніг серыі «Беларускі кнігазбор» у нас выдаецца ў год каля 50 найменшых кніг — літаратурна-мастацкіх, навукова-папулярных, даведчаных ды іншых кірункаў. Кнігі выдаюцца ў асноўным на замовы аўтараў ці арганізацый — за іх кошт ці коштам фундатараў. Выдаюцца кнігі і за ўласныя сродкі ПУП «Кнігазбор» — пры афіцыйнай гарантыі хуткага выкупу накладу бібліятэкамі ці іншымі арганізацыямі.

«Б»: Дзякуй за гутарку — і новых выданняў!

КНІГАЗБОР

Вячаслаў Рагойша. Полюс цяпла: вершы. — Мінск: Кнігазбор, 2007. — 180 с.

Кнігу «Полюс цяпла» вядомага гісторыка і тэарэтыка літаратуры, доктара філалагічных навук, прафесара Вячаслава Рагойшы склалі асобныя вершы, якія на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў «здараліся» ў яго побач з напісаннем артыкулаў, манаграфій, «Паэтычнага слоўніка», перакладамі на беларускую мову паэтычных і празаічных твораў іншамовных аўтараў. Агульнае, што іх аб'ядноўвае, — гэта выяўленне любові да роднага кута, Бацькаўшчыны-Беларусі, яе людзей, да роднай мовы, жанчыны. У раздзел «Першапутак» увайшлі найбольш раннія па часе напісання творы. У раздзеле «Ружанец» у форме вершаваных карацельек, у тым ліку сатырычных, увазоблены роздум іх аўтара над некаторымі актуальнымі нашчага сучаснага жыцця.

Ізяслаў Катляроў, Соф'я Шах. Диалог = Дыялог: стихотворения, вершы. — Мінск: Кнігазбор, 2007. — 316 с.

Ізяслаў Катляроў і Соф'я Шах — паэты, вядомыя і за межамі Беларусі. Паэтычны дыялог, які яны вядуць на старонках першай часткі незвычайнай нават па задуме кнігі, увазобіў той час, калі яны ішлі насустрач адзін аднаму ў сумесным жыцці. Аднак у кнізе не толькі вершы блізкіх душаў. Гэта і дыялог аб тым, што аб'ядноўвае і родніць іх, сумоўе пра ўсведамленне паэзіі ва ўсім і сябе ў паэзіі, пра імгненні вечнасці і вечнасць імгненняў.

Эдуард Зубрыцкі. Суэма: аповесць-тэатралогія, вершы, балады. — Мінск: Кнігазбор, 2008. — 292 с.

Аповесць-тэатралогія аб'ядноўвае чатыры творы.

Далёкія, незваротныя дні студэнцтва, трывога сесій, першае шчымлівае каханне... Аб усім гэтым цёпла, задушэўна піша аўтар у «Суэме», якая ў свой час была надрукаваная ў часопісе «Малодосць» і карысталася папулярнасцю ў студэнтаў.

«Водсветы на хвалях» тэматычна пераклікаюцца з першай. Малады журналіст працуе ў невялікім раённым гарадку, спрабуе нялёгка хлеб газетчыка, сутыкаецца з дасюль не зведанымі праблемамі. У экстрэмальнай сітуацыі аказваецца журналіст у аповесцях «Ду па Дантавых кругах» і «...! росчырк ластаўчынага крыла». У бальніцы ён знаёміцца з людзьмі, што прайшлі суровую школу жыцця ў гады сталінскіх рэпрэсій, згадвае сваё маленства, якое прыпала менавіта на той час...

У кнігу ўвайшлі вершы і балады.

Алена Кобец-Філімонава. Карэльская Курапаты 1937-1938: расстрэльныя спісы беларусаў і асуджаных у Беларусі. Рэха ГУЛАГа. — Мінск: Кнігазбор, 2007. — 180 с.

Выданне кнігі памяці прымеркавана да 70-гадовага юбілею «вялікага тэорору», які прагрэсійнымі слямі насельніцтва ўсяго свету адзначаўся ў 2007 г. як міжнародны Год Памяці ахвяр палітычных рэпрэсій.

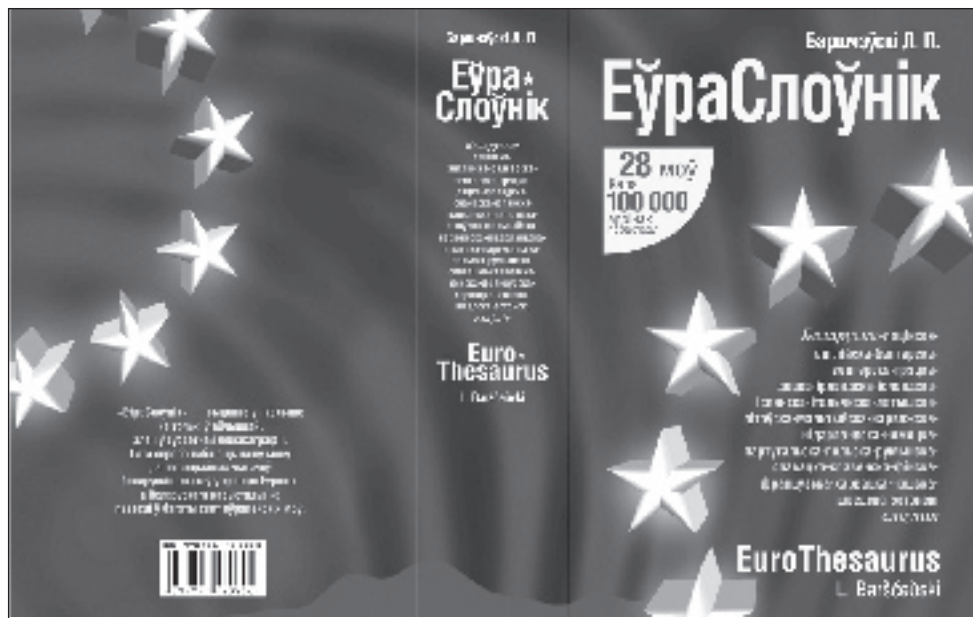
Гэта кніга — адно з актуальных выданняў, прысвечаных ушанаванню памяці бязвінных ахвяр крывавага сталінскага рэжыму.

Анатоль Жук. Туга: вершы. — Мінск: Кнігазбор, 2007. — 167 с.

Філасофскае стаўленне да Жыцця і Смерці, разуменне адказнасці за гэты Боскі дар, трывога за будучыню Радзімы, яе Людзей і Прыроды — асноўныя матывы кнігі вершаў А. Жука «Туга».

▶ ПАЛІЦА

URBI ET ORBI, альбо Падарунак сабе і свету

Баршчэўскі Л.П. ЕўраСлоўнік. 28 моў. Каля 100 000 адзінак перакладу. — Мінск: Радыепа-плюс, 2008. — 704 с.

Назва на вокладцы стаіць крыху нечаканая, але, трэба прызнаць, густоўная й выйгрышная — аднакарэнныя словы (Еўрасаюз, Еўрабачанне, EuroNews, Eurocard, еўра, еўрарамонт, еўравокны і інш.) найчасцей нясуць пазітыў і станоўчую энергетыку. Пад гэтай лапідарнай назваю падаецца расшыфроўка, якую далёка не кожны прамовіць на адным дыханні: «Беларуска-лацінска-англійска-балгарска-венгерска-грэцка-дацка-ірландска-ісландска-іспанска-італьянска-латышска-літоўска-малтыйска-нарвежска-нідэрландска-нямецка-партугальска-польска-румынска-славацка-славенска-фінска-французска-харвацка-чэшска-шведска-эстонскі слоўнік».

І праўда, дух займае ад захаплення, калі гарташ сямісотстаронкавае выкшталцонае выданне.

Нават калі ведаеш укладальніка слоўніка Лявона Баршчэўскага як выдатнага перакладчыка і мовазнаўцу-паліглата, не адразу даеш веры, што ўдалося яму — хай сабе і з дапамогаю шэрагу рэдактароў-кансультантаў па асобных мовах — адолець гэткую тытанічную працу, зрабіць сабе да пяцідзясяцігоддзя гэткай важкі і адметны падарунак.

Бясспрэчна, што «ЕўраСлоўнік» можна заносіць у «Кнігу рэкордаў Гінэса» хаця б таму, што самым «гаваркім» да яго было 17-моўнае выданне.

Гэтае ўнікальнае не толькі для айчынай, але і для сусветнай лексікаграфіі выданне ёсць спробаю аўтара-складальніка не толькі наблізіць нашу мову да патэнцыйных чытачоў беларускіх тэкстаў у краінах Еўропы, але і павесці беларускага карыстальніка ў багаты свет еўрапейскіх моў. Гэта плён шматгадовага роздуму над праблемай: якім чынам наблізіць беларускую мову да патэнцыйных чытачоў тэкстаў на нашай мове ў краінах Цэнтральнай, Заходняй і Паўднёвай Еўропы — з улікам амаль поўнай адсутнасці альбо недаступнасці беларуска-іншамоўных слоўнікаў. З'яўленне гэтай працы можа таксама разглядацца як своеасаблівы падарунак найперш маладзейшаму пакаленню беларусаў, якія бачаць будучыню сваёй краіны сярод народаў аб'яднанай Еўропы. Мабыць, нездарма ў слоўніку акрамя беларускай і лацінскай моў фігуруюць яшчэ 26 еўрапейскіх моў, моў краін-чальцоў Еўразвязу і тых, хто імкнецца ўступіць у яго.

Слоўнік прызначаны для чытання і разумення інфармацыйных, публіцыстычных, навукова-папулярных, мастацкіх тэкстаў, даступных у друкаваным выглядзе альбо ў Сеціве. Якраз гэтым абумоўлена спецыфічная структура самога Слоўніка і яго паасобных артыкулаў. Патэнцыйны карыстальнік гэтай працы можа паспяхова прачытаць і «расшыфраваць» асноўны

змест інфармацыі, артыкула, пазнавальнай нататкі ў газеце, часопісе ці на інтэрнэтавай старонцы, спасцігнуць сутнасць творчае задумы публіцыста альбо пісьменніка. І — самае галоўнае — у працэсе гэтага засвоіць найважнейшыя законы функцыянавання, а таксама найважнейшыя словы і выразы сучаснай беларускай мовы, пададзеныя як «наркамаўкай», так і «тарашкевіцай». У сувязі з гэтым карыстальніку Слоўніка прыйдзе на дапамогу веданне іншых еўрапейскіх моў.

«Слоўнік гэты, — сцвярджае яго рэдактар і выдавец Уладзімір Сіўчыкаў, — можна называць і навучальным дапаможнікам, бо акрамя чатырох асноўных, уласна слоўнікавых частак, утрымлівае ён падрабязны каментар да беларускага алфавіта кірыліцай і лацінкаю, шматлікія граматычныя табліцы, найбольш распаўсюджаныя мадэлі словаўтварэння і іншыя дадаткі. Як выдавец лічы ўдалай і вокладку тома з пазнавальнай еўразвязовай сімволікай у блакітна-залатых колерах».

Хочацца выказаць надзею, што слоўнік будзе запатрабаваны не толькі гуманітарыямі, але і палітыкамі, мытнікамі, памежнікамі, дыпламатамі... Яго можна будзе з поспехам выкарыстаць і як падарунак (нават на пабытовым узроўні — замест «Белавежскай»), калі едзеш у замежную краіну.

Напачатку мінулага стагоддзя класік пісаў, што беларусы нічога не маюць.

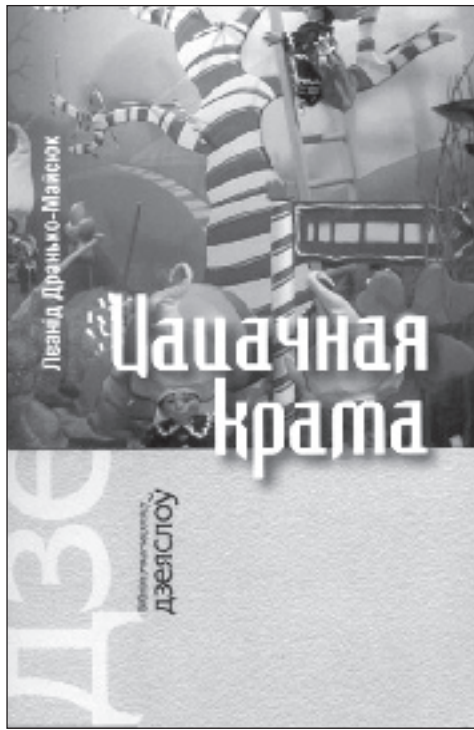
Сёння яны годна нясуць свой дар на свет цэлы.

Прынамсі, «ЕўраСлоўнік» ужо атрымаў высокія ацэнкі як у айчынных кнігарнях, так і ў Еўрапарламенце.

Уладзімір Булаўскі

СЯМЕЙНАЯ КНИГА

Леанід Дранько-Майсюк. Цацачная крама. Кніжка для вялікіх і малых / Бібліятэчка часопіса «Дзеяслоў»,

выпуск 6. — Мінск: «Медысонт», 2008. — 128 с. — 1 000 асобнікаў.

Як анансе сама кніга, ейная паэзія — не высокая, а шырокая: значыць, зразумелая і блізкая ўсім... Па-сутнасці, перад намі мастацкая батлейка пра сучаснасць і мінулае. З сучаснасці — магчымыя дарослыя алюзіі, з мінулага — казачныя гісторыі ды прыгоды дзесяткаў жывёл, сярод якіх і Палахлівы Заяц, і Гуляшчая Кошка, і Шчаслівы Бабёр, і Крыўдлівы Вожык, і Патрыятычны Бусел. І — Гаспадар Цацачнай Крамы, які нахваляе свой тавар ды запрашае да сябе ў госці — найперш па слова. Слова — беларускае, гарэзнае.

У кнізе шмат гарэзнасці, смеху, жартаў, шпілек, досціпаў, салодкага настрою ды салёных слоўцаў.

«Цацачная крама» пасля першапублікацыі ў «Дзеяслове» пабывала з часопіснай прэзентацыяй у сотнях школ і бібліятэк. Яна таленавіта і працула гучыць у музычным выкананні Зміцера Вайццошкевіча. А вось цяпер — даступная і пад асобнай кніжнай вокладкай.

FOREVER СТРАЧАНЫЯ?

Сяргей Прылуцкі. Дзевяностыя forever. Вершы / Бібліятэчка часопіса «Дзеяслоў», выпуск 7. — Мінск: «Медысонт», 2008. — 128 с. — 300 асобнікаў.

Гэта першая кніга ўжо досыць вядомага з друку ды літаратурных конкурсаў паэта. Паэта адметнага, запамінальнага. Запамінальнага найперш сваёй тэндэнцыйнасцю, бо высвечвае асноўную літаратурную хваробу свайго літаратурнага пакалення — страчанае. Страчанае пакаленне, аказваецца, у маладой паэзіі — гэта і народжаных у 80-х. Страчанае і для грамадства (як і ўсе), а найперш — для мастацкіх законаў ды літаратурнай традыцыі. Нечым яно ў асобе С.Прылуцкага нагадвае падмалоджанага Бродскага (стылем), нечым — Сыса (апломбам), нечым — ледзь не ўсіх папярэднікаў. І ў той жа час гаворыць пра сваё і па-свойму:

*Ты зранку, пас...аўшы ахвотна,
ідзеш на завод, бесклапотна
пярдоліш дэталі за дэталлю.
А ўвечар — сваю Натальлю...*

Гэта — пакаленне, стомленае жыццём, яшчэ не ведаючы яго ўдасць. Пакаленне, якое прыйшло браць, не абяцаючы і не жадаючы першым штосьці даваць. Пакаленне, якому «школа... не дала нічога набор алоўкаў / форма паёк пара дзясурных ведаў / сінтэз нагляднай батанікі й фізпадрыхтоўкі...»

А яшчэ — наколкі вершаваных радкоў нацыянальнай класіцы ды фантазмагарычнае светаадчуванне. А таму і мета-

фарызуюцца-падаюцца ім «верталёты... укармленымі анёламі»...

Спрагназаваць літаратурную будучыню С.Прылуцкага нескладана. Галоўнае ж, напэўна, тое, што ён (і ягоныя аднагодкі) знайшлі, што чакалі: свабоду выражэння, тугу стагоддзяў і бязмежны сплін. Ці, словамі маладога паэта,

*...сталі
чым і хацелі стаць — засечкамі на забрале*

*у бяздарных кіхотаў, у пафасных ідыётаў.
Нам для бунту былі без патрэбы гарматы
і роты...*

*Нам, сястра, толькі зараз адкрылася
трэцяе вока:*

*да перамогі — паўкроку,
і гэта цяпер — далёка.*

З песні, як кажуць, слова не выкінеш...

П'ЕСА-ДЗЕЯ

Алесь Петрашкевіч. «Приласкать и уничтожить!». Гістарычная трагедыя. — Мінск: «Медысонт», 2008. — 88 с. — 300 асобнікаў.

У п'есе «Приласкать и уничтожить!» аўтар закранае гісторыю станаўлення беларускай дзяржаўнасці і распавядае пра тое, як стваралася БНР. Назва кнігі — дырэктыва бальшавіцкай улады на вынішчэнне першай незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі ды ўсіх тых, хто меў дачыненне да яе стварэння і дзейнасці.

П'еса ахоплівае падзеі ад пачатку падрыхтоўкі і правядзення Першага Усебеларускага з'езда 1917 года да бальшавіцкай акупацыі Беларусі. Твор напісаны на падставе архіўных дакументаў і жыццёпісаў герояў: Антона Луцкевіча, Язэпа Лёсіка, Рамана Скірмунта, Алеся Гаруна, Аркадзя Смоліча, Канстанціна Езавітава, Макара Краўцова, Сымона Рак-Міхайлоўскага, Язэпа Варонкі, Палуты Бадуновай, Тамаша Грыба, Івана Серады, Фабіяна Шантыра, Усевалода Фальскага, Людвікі Сівіцкай, а таксама бальшавікоў Мяснікова, Ландара, Рэзаўскага, Рамнёва.

Як у тры невялікія дзеі ўпісаць усё пранасаванае ў гэтай «п'есе для чытання»? Апантанасцю задуму, шчырым неспакоем, ахвярніцкай памяццю. А таксама — з дапамогай уздапаможнай фігуры — асобы Гісторыка, па-сутнасці, другога «я» аўтара-драматурга.

«Невядома, як бы склалася гісторыя надалей, можа, і не было б Вялікай Айчыннай вайны, калі б хапіла розуму Пілсудскаму і Кайзеру прызнаць наваствораную Беларусь, і Еўропе хапіла розуму прызнаць рэспубліку, то мы б, вядома, былі б не такімі і зараз бы жылі ў іншай краіне. Але гісторыя не церпіць ускоснага склону», — прызнаўся А.Петрашкевіч у адным з інтэрв'ю.

Кніга — выдатны падарунак знаёмым і блізкім да свята 25 сакавіка. А таксама — кароткі мастацкі дапаможнік-экскурсавод па сцяжынах трагічнай нацыянальнай гісторыі. Пабачыць яе можна на сядзібе БНФ і на www.knihi.net

Аглядач

ЯЎГЕНІЙ ЕЎТУШЭНКА І МАДЭЛЬ АД КДБ

Рускі паэт Яўгеній Еўтушэнка распавёў на старонках La Stampa аб тым, як за ім сачылі, каб ён не скончыў жыццё самагубствам. Як прызнаўся паэт, што ён здзейсніў самазабойства. Так адбылося і ў 1963 годзе, калі на старонках савецкіх газет можна было прачытаць вялікую колькасць негатывных ацэнак яго творчасці.

У гэты час Я.Еўтушэнка пазнаёміўся з літоўскай мадэллю Аушрай, з якой у яго пачаўся прыгожы раман. Якое ж было расчараванне паэта, калі ён даведаўся, што цудоўная незнаёмка — спецагент, прыстаўлены, каб сачыць за ягоным маральным духам.

«Маладзіцы з даўжэзнымі нагамі, з вялізнымі вачыма, з доўгімі валасамі, падабаліся мне літаральна ўсе; але асабліва мяне ўразіла іх вядучая мадэль, не занадта высокая, з блакітнымі вачыма і валасамі колеру лёну, выкладзенымі ў фрызуру, як у царыцы маіх дзіцячых сноў, амерыканскай кіназоркі Дыяны Дурбін; яе непаўторная хада была падобная на танец...».

Маладзіцу, якая заваявала Еўтушэнка, звалі Аушра. «Калі паміж намі адбылося тое «Вялікае штосьці», — успамінае паэт, — непарунае з шумам лістоты над нашымі злітымі целамі, з калыханнем рамонакаў і званочкаў і з мурашкамі, што казыталі нам скуру, я ўбачыў, што вочы Аушры сталі яшчэ больш вялізнымі і глыбокімі ад слёз, якія нечакана пацяклі ў яе з вачэй... Я акунуўся ў гэтыя вочы, я плаваў у іх спюдзёнай свежасці, уздрыгваючы і забываючы ўсе абразы, якія мне нанеслі дзесьці там, далёка, на зямлі... Я незвычайна добра пачуваўся разам з Аушрай. Яна была першай жанчынай у маім жыцці, якая прынесла мне сняданак у лоджак, і я, не хаваючы, атрымліваў асалоду ад гэтага. Магчыма, яна была адзінай еўрапейскай

жанчынай у маім жыцці, у поўным сэнсе слова».

Але аднойчы, калі Аушра была на кухні і гатавала каву, Еўтушэнка захацелася курць, і ён пачаў шукаць цыгареты ў яе сумачцы. Нечакана паэт убачыў дзіўную тэлеграму на яе імя. Замест літар там былі адны лічбы. «Прыгледзеўшыся ўважлівей, я разгледзеў расшыфраваную па-расійску, падпісаную алоўкам прыгожым почыркам настаўніка каліграфіі: «Працягвайце назіранне за даручаным вам аб'ектам. Паспрабуйце адцягнуць яго ад думак аб самазабойстве. Яго самазабойства можа быць скарыстана нашымі ідэалагічнымі ворагамі. Рабіце ўсё магчымае, каб усяліць у яго аптымізм». Кароткі подпіс: «Цэнтр»».

Убачанае, натуральна, моцна знервала Еўтушэнка. Яшчэ больш паэта здзівіла рэакцыя Аушры. «Яна не кінулася да маіх ног, просячы прабаўнення. Яна, падавалася, скамянела, ператварыўшыся ў адну з тых літоўскіх мадонаў, якія стаяць на скрыжаваннях. Потым яна павольна паставіла паднос на начны столік побач з ложкам і рэзка дастала з сумачкі іншы лісток, цалкам пакрыты літарамі і лічбамі».

На ім было напісана: «Даручаны мне аб'ект падчас сустрэч з літоўскай інтэлігенцыяй абвешчаў тосты за руска-літоўскае сяброўства і, у прыватнасці, за здароўе Мікіты Сяргеевіча Хрушчова. У той жа час ён цвёрда асуджаў спробы заходняй прэсы скарыстаць чуткамі аб яго самазабойстве. З Вільнюса ён вялічэ ў Сібір, каб апець працу будаўнікоў Братскай ГЭС. Я пасляхова выконваю даручанае мне заданне па ўздзеі яго духу».

Тады Аушра распавяла, як яе завербавалі, шантажуючы з-за цёткі, якая збегла ў Канаду.

Еўтушэнка разумее, што ў нейкім сэнсе каханая жанчына на яго «даносіла», аднак сваімі «даносамі» яна яму дапамагала. Нягледзячы на гэта, паэт зразумеў, што больш не можа яе кахаць. «Вельмі страшна нечакана даведацца, што рука, якая цябе лашчыла ўначы, раніцай пісала шыфраваныя паштункі аб табе ў нейкі «Цэнтр»».

Паводле NEWSRU

▶ ГЕНДЭР

«ШВЕДСКАЯ» ДЗЕСЯТКА

Напярэдадні Міжнароднага жаночага дня Саюз шведскіх пісьменнікаў апублікаваў спіс з дзесяці важных кніг, напісаных жанчынамі-пісьменніцамі.

Старшыня Саюза шведскіх пісьменнікаў і Сусветнага літаратурнага кангрэса WALTIC 2008 Матс Сэдэрлунд лічыць, што «пераследы і грэблівае дачыненне да пісьменніц руйнуюць літаратуру», а «чытачы ў Еўропе і па ўсім свеце пазбаўляюцца магчымасці знаёміцца з вялікімі творами ва ўсіх літаратурных жанрах».

У спісе прадстаўленыя творы, напісаныя ў канцы мінулага — пачатку цяперашняга стагоддзя. Напрыклад, кніга кітайскай пісьменніцы Чжан Іхэ «Performer's Past» аб культурнай рэвалюцыі і эсе Герты Мюлер аб дыктатуры Чаушэску «Кароль кланецца і забівае».

З дапамогай гэтага спісу Саюз шведскіх пісьменнікаў жадае звярнуць увагу на «выбітныя літаратурныя творы, якія заслугоўваюць пільнай увагі, як у Еўропе, так і ў астатнім свеце».

Вось пашанотная «дзсятка» па-шведску:

1. «**Страчаны гонар**», Калікс Бейя (Calixthe Beyala), Францыя / Камерун.

(Шлях жанчыны з вёскі ў вялікі горад, ад няволі да волі. Гісторыя,

напоўненая энергіяй і напісаная прыгожай, жывой мовай.)

2. «**Без каранёў**», Тсітсі Дангарэмбга (Tsitsi Dangarembga), Зімбабвэ.

(Яе завуць «афрыканскай Джэйн Осцін». Дэбютны раман пісьменніцы меў на радзіме эфект выбуху бомбы. Неўрозы, анарэксія і выбар паміж заходнімі і афрыканскімі каштоўнасцямі — асноўныя тэмы, закранутыя ў творы.)

3. «**The Hidden Face of Eve**», Наваль эль Саадаві (Nawal el Saadawi), Ягіпет.

(Аповед аб так званым «жаночым абразанні» выйшаў з-пад пяра пісьменніцы, якая, нягледзячы на шматлікія пагрозы ў свой адрас, адважна і адкрыта гаворыць аб жаночай сэксуальнасці.)

4. «**Аўтабіяграфія маёй маці**», Джамэйка Кінкейд (Jamaica Kincaid), Ангтыгуа.

(Паэтычная гісторыя маладой жанчыны аб пошуку каранёў і самаідэнтыфікацыі.)

5. «**Кароль кланецца і забівае**», Герта Мюлер (Herta Müller), Нямеччына/Румынія.

(Запамінальная эсэістыка. У аснове кнігі — час дыктатуры Чаушэску. Аўтар паказвае механізмы палітычнага ціску.)

6. «**La Noche de Tlatelolco**», Алена Панятоўска (Elena Poniatowska), Мексіка.

▶ ЧАЛAVEK

СТАГОДДЗЕ... БЕЗ ПЯЦІ ХВІЛІН

13 сакавіка споўнілася 95 гадоў паэту і драматургу Сяргею Міхалкову, аўтару знакамітага «Дзядзі Сцёпы-міліцыянера».

Пра С.Міхалкова ведаюць ці не ўсе расійскамоўныя чытачы, якія чыталі ягоныя вершы дзецьмі, а цяпер глядзяць, як тое ж працягваюць іхнія ўнукі.

Сяргей Уладзіміравіч — лаўрэат Ленінскай, трох Сталінскіх і Дзяржаўнай прэміі СССР, Герой Сацыялістычнай Працы. Сёння ён узначальвае Міжнародную супольнасць пісьменніцкіх саюзаў (якая імкнецца засведчыць правапераемнасць Саюза пісьменнікаў СССР). У сваіх афіцыйных лістах да кіраўніка Беларусі Сяргея Уладзіміравіч некалькі разоў заклікаў (праўда, беспаспяхова) падтрымаць апальны Саюз беларускіх пісьменнікаў і вярнуць яму былою ўласнасць.

«Радасна, што сёння, як і раней, Вы поўныя жыццёвых сіл і новых планаў. Вашае найдаканалае майстэрства і творчае даўгалецце, шматгранная арганізатарская і грамадская дзейнасць

выклікаюць захапленне і павагу», — адзначаецца ў віншавальным пасланні прэзідэнта Расійскай Федэрацыі Уладзіміра Пуціна.

«Вас добра ведаюць у Беларусі. Глыбокую павагу выклікае Ваша актыўная творчая і грамадская дзейнасць, накіраваная на развіццё высокіх духоўных ідэалаў і традыцый, умацаванне дружбы і супрацоўніцтва паміж народамі дзвюх краін», — адзначаў у сваім віншаванні Аляксандр Лукашэнка.

Святкаванне юбілею адбывалася ў Малой зале Вялікага тэатра ў Маскве. Дзіцячага пісьменніка і аўтара гімнаў СССР і Расіі павіншавалі сямейнікі і калегі. На ўрачыстым вечарыне ўнук пісьменніка Ягор Канчалюўскі прэзентаваў яму сваё відэавіншаванне.

(Наватарскі зборнік інтэрв'ю з людзьмі, якія перажылі расстрэл дэманстрацыі ў Мехіка ў 1968 годзе і сваякамі тых, хто загінуў. Кніга, якая выйшла ў 1971 годзе, адкрыла ў Мексіцы цалкам новы жанр: літаратура відэаочаў.)

7. «**The Bastard of Istanbul**», Эліф Шафак (Elif Shafak), Турцыя.

(Бэстсэлер 2006 года ў Турцыі. Шафак была абвінавачаная ў «аганьбаванні вобразу Турцыі». Падставай для суду стала выказванне аднаго з персанажаў рамана, які назваў генацыдам масавыя забойствы туркамі армян падчас Першай сусветнай вайны.)

8. «**Ці могуць прыгнечаныя гаварыць?**», Гайятры Співак (Gayatri Spivak), Індыя/ЗША.

(Аналіз таго, як жанчыны «не заходняга» паходжання ізалуюцца ў сучасным грамадстве, стаў ужо класічным фемінісцкім тэкстам і прывёў да стварэння новай акадэмічнай дысцыпліны пад назовам «посткаланіялізм».)

9. «**Carpentaria**», Алексіс Райт (Alexis Wright), Аўстралія.

(Камічная эксцэнтрычная гісторыя, расказаная новай зоркай аўстралійскай літаратуры. Раман, які ператварае вусныя паданні першабытнага ў вялікі, захапляльны эпас.)

10. «**Performer's Past**», Чжан Іхэ (Zhang Yihe), Кітай.

(Дакументальная кніга апісвае жыццё артыстаў Пекінскай оперы. Пісьменніца, якая правяла 10 гадоў у турме падчас «культурнай рэвалюцыі» ў Кітаі, адкрыла сваімі кнігамі шлях для развіцця фемінізму ў гэтай краіне.)

▶ КНІГАНУЦА...

КОНКУРС НА ДЗІЎНУЮ НАЗВУ

У Вялікабрытаніі часопіс «The Bookseller» працягнуў штогадовы конкурс на самую дзіўную назву кнігі. У скарачаным спісе — шэсць намінантаў. На сайце часопіса можна прагаласаваць за свайго «фаварыта».

Шорт-ліст дзіўных назваў кніг паводле «The Bookseller» выглядае так:

«Мяне раздзірала пігмейская каралева любові» («I Was Tortured by the Pygmy Love Queen»);

«Як напісаць кнігу аб тым, як пісаць» («How to Write a How to Write Book»);

«Ці людзі жанчыны? Ды іншыя міжнародныя даследаванні» («Are Women Human? And Other International Dialogues»);

«Рашэнне сырных праблемаў» («Cheese Problems Solved»);

«Пачніце з уласных ног, калі хочаце перарваць адносіны» («If You Want Closure in Your Relationship, Start With Your Legs»);

«Значныя персоны Саўтэнда і наваколя: ад караля Кнута да групы Doctor Feelgood» («People who Mattered in Southend and Beyond: From King Canute to Doctor Feelgood»).

У 2007 годзе пераможцай стала праца амерыканца Джуліяна Мантэго «Бездзглядныя крамныя каляскі ўсходу Паўночнай Амерыкі: палявы вызначальнік». Першым лаўрэатам прэміі (яшчэ ў 1978 годзе) была кніга «Матэрыялы Другой міжнароднай канферэнцыі па голых мышах»...

▶ СКРЫПТОРЫЙ

Нашыя чытачы актыўна адгукаюцца на распачатую Саюзам беларускіх пісьменнікаў і «Літаратурнай Беларуссю» («б») акцыю «БУДЗЬМА РАЗАМ!». Рэдакцыйны літаратурны скрыпторый павялічваецца штотыдзень. Сёння ў нас дэбютуюць вучаніца 10 класа сярэдняй школы №12 Пінска Вольга КУРДЗЮМАВА (нарадзілася ў 1992 годзе) і студэнт фізічнага факультэта БДУ Юльян МІСЮКЕВІЧ (нарадзіўся ў 1989 годзе ў Лідзе).

Маладая паэтэса — аўтар (у суаўтарстве з Тамарай Лазнюхай) вершаванага зборніка «Сиреневое пламя». Яна была пераможца літаратурнага конкурсу, які ладзіла Амбуада Каралеўства Швецыі, і была ўзнагароджана паездкай у Стакгольм. Малады прэзік друкаваўся ў «Лідскай газеце», «Гродненскай праўдзе», «ЛіМе».

«б» шчыра жадае юным дэбютантам бясконцага натхнення і шчасця.

Вольга КУРДЗЮМАВА

На далонях

вясны

Красуе вясна на
прасторых Палесся,
У гасці мяне запрашае
ласкава:
У далеч палёў,
у блакіт паднябесся,
У гоман птушыны
зялёнай дубравы.

Прытулак знайду пад
галінай бярозы,
І смагу вадзіца
крынічна зніме.
Бязжыць па сцяжынцы
хляпчыначка босы,
Мяне ён натхняе на
верш аб Радзіме.

У віхры слоў

Пачуць прыемна
родны голас,
Матулі любай
настаўленне,
Пабачыць поля спелы
колос,
Усё, што надае натхненне.

Пяро адзначыць на паперы
Прыгожы вобраз-уяўленне:
Як сімвал міра, голуб белы
Дабро нясе, святло прамення.

Зачараванне

Зіма бліскучым дываном
Зямлю старанна накрывае.
Перапаўняецца святлом
Прырода — казка векавая.

Гляджу на шчодрасць
прыгажосць,
Імгненна сэрца замірае.

О, першы снег — нябесны гасць, —
Твая часіна залатая!

Бязжыць, ляціць жыццё
Хвіліна за хвілінай,
Мінае ў забыццё
Легендай складнай, дзіўнай.

А што чакае нас
У будучыні хуткай?
Як сад вясновы, час
У вопратцы бялюткай?

Ці, можа, лістапад
У залатым кафтане?
Усё жыццё — парад,
Але такі складаны...

Юльян МІСЮКЕВІЧ

3 рамесніцтва трэба
выходзіць

Хлопец штодня прыдумваў новыя сюжэты. Яго цікавіла ўсё, не пра ўсё літаратар жадаў пісаць. Сюжэты праходзілі жорсткі самак-рыттычны адбор. Ён уяўляў апавяданне, потым сваю рэакцыю на яго, быццам аўтар не ён. Галоўнай мэтай было стварыць нешта плённае, небанальнае, арыгінальнае.

Яну Радзюкевічу шаснаццаць гадоў, з іх восем ён літаратар. Штодня ў галаве хлапца прак-ручвалася шмат многасерыйных фільмаў, у параўнанні з якімі «Санта-Барбара» — дзіцячы кароткаметражны мультык. Свае фільмы літаратар ацэньваў невысока, таму не браў падобныя сюжэты для апавяданняў. Да таго ж, усе серыі прыходзілі ў галаву падлетка з пары дзяцінства, многія, на цяперашнюю даросласць, абсалютна бяссэнсіца.

Існаваў настаўнік, які часам правіў аповеды літаратара. Не правіў — тыкаў алоўкам у слова ці радок і вяртаў Яну тэкст:

— Думай.

Буркатлівае ціхае «думай» пераела Яну пячонку, усе вантробы, азнобіла сэрца. Разумны ссівелы філолаг не заўважаў пярэчанняў хлапца.

Так паўтаралася часта, месяцамі, гадамі. Адно апавяданне прыходзілася шліфаваць пяць-сем разоў.

— У мяне няправільна, дык памаглі б, — аднойчы запрасіўся дзевяцікласнік.

Першы псіхоз

... — І прыйшла мне тады думка зрабіць на планеце Зямля кожную краіну эканамічна развітай. Валадарна сказаў я прэзідэнтам, усім кіраўнікам краін: некалькі гадоў будзе кіраваць іншай краінай. Сталася так, што кіраўнік развітай дзяржавы атрымліваў пад уладарніцтва менш развітую. Тыя сходу дасягалі узроўню багатых. Перадавалі, заўважу, не зніжалі свайго ўзроўню. Паціху круціўся зямны шар, па маёй волі самалёты пераносілі прэзідэнтаў на новую працу. Лепшыя ўзнімалі адсталыя дзяржавы. Гэта было добра, бо ўсё, што раблю я, заўсёды выходзіць на поспех...

Выкладчык беларускай мовы гімназіі залішнія секунды ўглядаўся ў зялёныя вочы школьніка. Ён нікому не аддаваў столькі свайго часу, як Радзюкевічу.

— Можаш — не праў. — Рэзкі прысуд: — Не пішы. Не бяссонься. — Узіраецца: — Нічога не праў у былым і сённяшнім. Гулі важней. — Устае: — Зараз з'явіцца дзівоча паласа, у многіх яна зацягваецца.

...Ад філолага Аляксея Іванавіча Вількашынскага малады літаратар Радзюкевіч засвоіў асновы аповедарамесніцтва. Ян гэта асягне праз гады, калі стане па-сапраўднаму ўдзячыцца старому школьнаму філолагу, усёй лідскай гімназіі. Майстар штурхаў маладзёна да новых твораў, даваў сюжэты, правіў апавяданні.

...Аднойчы, пасля новых правак, літаратар заўважыў: гімназііны крытык уключае зусім недарэчныя сюжэты ў апавяданне. Далікатнае пярэчанне юнака настаўнік не прыняў:

— Нягодны з маімі праўкамі?

— Не разумею. Мо й добрыя, а я ў іх не сяку. Паглядзіце, калі ласка, мой новы варыянт.

Сустрэліся праз дзень.

— Ведаеш, Ян, у варыянце логіка ёсць. Твае праўкі маіх правак ніштаватыя. — Памаўчаў: — Яны не з маіх думак, аднак логіку маюць.

Стары і малады сузірваюцца. Асмалелы маладзён просіць:

— Давайце... Можаш...

Вы не будзеце без мяне правіць мае сказы, дадаваць новыя...

— Чуеце, Васіль Пятровіч, гэты нейкі балбатлівы.

— Не, як заўсёдняк. Прыйдзеш заўтра — убачыш: будзе распавядаць тое ж. Уколвай яго хутчэй, я хачу раней на абед пайсці.

— Абед — глупства. Трэба мысліць планетарна. Прэзідэнтам неабходна меней забараняць народ, абмяжоўваць. Не мяшаць вольна працаваць, не лічыць чужую капейку. Прэзідэнтаў...

— Калі яго, не марудзь, — зноў загаварыў пажылы мудры доктар, які моўчкі сачыў за рухамі маладога фельчара.

— Які ў яго псіхоз?

— Першы. У картатэках нідзе не значыцца.

— Не хутка патаемнікі вылечваюцца. Да справядліўцаў

— Ведаеш, хлапец, мае праўкі не падабаюцца, рабі ўсё сам.

Зноў памаўчалі. Два філолага мелі багата маўклівых хвілін.

Праз тыдзень у часе чарговай сустрэчы, калі мовазнавец Вількашынскі прачытаў папраўленую і нідзе не друкаваную, як і ўсе астатнія, мініятуру вучня, ён уздыхнуў. Памаўчаў. Уздыхнуў. Падвёў Радзюкевіча да вакна ў калідоры. Зноў уздыхнуў.

— Мусіць і ты, Яне, другі раз прызнаю, маеш рацыю. — Дастаў з кішэні насоўку. — Часам сябе і мяне ты крытыкуеш рэзка, але слушна.

— Я — крытык?!

— Пакуль не. Расці. Табе запамінаць рамесніцтва трэба ўжо вылазіць.

Развіталіся аднадумцамі. Радасць творчасці поўніла маладога, творчая насалода дапамагчы маладому поўніла старога.

Пачатковец-літаратар станаўся крытыкам, як і яго мудры сівы памяркоўны настаўнік. Яны гэтага яшчэ не ведалі.

псіхозы так проста не прыходзяць. — Доктар углядаецца ў малады прыгожы твар захварэлага інтэлігента. — Добра інжынер кажа, вельмі добра. На жаль, толькі кажа. — Гартае прынесены паперы. — Ды ён не хто-небудзь — кандыдат навук.

Дзверы палаты зачыніліся.

Вочы супакоенага ад уколаў хворага бачылі самалёты, што ляталі вакол зямнога шара. Неўзабаве самалёты зніклі, цямнела Зямля. Зсталася адна цемра. Ноччу дрогкая і спачувальная да ўсіх, яна асабліва пшчотна будзе ахоўваць сон гэтага пацыента. Цішыня космасу дапаможа, каб другі псіхоз да таленавітага ніколі не прыйшоў.

▶ АКЦЫЯ

«БУДЗЬМА РАЗАМ!»

Грамадскае аб'яднанне «Саюз беларускіх пісьменнікаў» праводзіць акцыю «Будзьма разам!» і запрашае да супрацы ўсе зацікаўленыя культурніцкія арганізацыі, аб'яднанні, установы, гурткі. Мэта акцыі — выяўленне ў рэгіёнах краіны маладых талентаў, творчая, інтэлектуальная, маральная ды арганізацыйная дапамога ім.

Мы заклікаем адгукнуцца кіраўнікоў літаратурных аб'яднанняў універсітэтаў, гімназій і школ усіх рэгіёнаў Беларусі, а таксама маладых пачаткоўцаў. Дасылайце свае каардынаты, творы, прапановы, пытанні і просьбы на адрас: 220012, Мінск, завулак Інструментальны, д.6, пак. 214.

Пасля агульнарэспубліканскага маніторынгу вас чакаюць майстаркласы вядомых беларускіх пісьменнікаў, прафесійныя дыспуты, падтрымка, сяброўскія экскурсіі і вандроўкі, публікацыі ў друку.

Будзьма разам!

Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў

«Літаратурная Беларусь» — гэта супольны праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў», гэта альтэрнатыва адабранаму ў яго і цяпер падкантрольнаму штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва».

Гэта фармаванне незалежнай творчай думкі нацыянальнай эліты.

Гэта імкненне супрацьстаяць татальнаму замоўчванню вольнага мастацкага слова ў дзяржаўных СМІ.

Гэта свабодная трыбуна паэтаў, прэзікаў, драматургаў, крытыкаў і чытачоў Беларусі.

Гэта напамін аб тым, што Беларусь — і дзяржаўная, і літаратурная — створана пісьменнікамі, і яна патрабуе іхняй працы і апантанасці.

«Літаратурная Беларусь» — новы час чытання.